चांदोबा

फेब्रुवारी १९९१

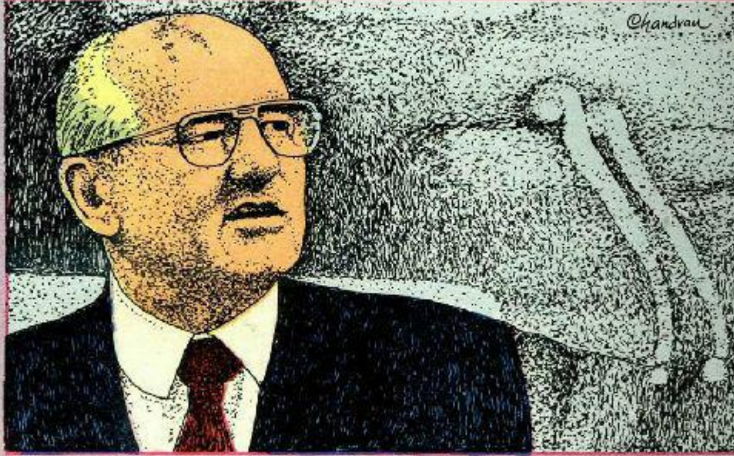
नोबेल शांति पारितोषिक

"शांति स्थापन करायची असेल तर युद्धासाठी तयार राहिलं पाहिजे." हा प्राचीन रोमन लोकांचा सिद्धान्त होता. खरं पाहिलं तर या सिद्धान्ताच्या आधारे कधी ही शांति स्थापित होणार नाही. युद्धाची तयारी केली तर युद्धच होण्याची शक्यता आहे. जर एकादा देश युद्धासाठी तयार असला, तर शेजार-पाजारच्या देशात संदेहाचे वातावरण निर्माण होते. म्हणून ते संभाव्य धोका टाळण्यासाठी युद्धाची तयारी करू लागतात. जेव्हा दोन देश युद्धासाठी सुसज्ज होतात, तेव्हा लढाई सुरू व्हायला कोणती ही सामान्य घटना वा यत्किंचित गैरसमज पुरेसा होतो ! बरोबर आहे ना ?

रोमन लोकांच्या त्या काळापासून आज-पर्यंत अशीच स्थिति चालत आलेली आहे. भाषणे देणाऱ्या पुढाऱ्यांच्या अंतःकरणाची शुद्धता मात्र शंकास्पदच असते. दुसऱ्या देशांना भयानक अस्त्रांचा पुरवठा करून ते आपल्या देशाची समृद्धि वाढवतात. मनात युद्धाचा उद्देश बाळगून बाहेर शांतीचा उपदेश करणे—हा आजकालच्या राजकीय पुढाऱ्यांचा स्वभाव बनला आहे.

जर मनात शांति नसेल, तर बाहेरच्या जगात तिचा शोध घेणे व्यर्थ आहे. पुढाऱ्यांच्या मनात शांति असेल, तर त्यांची व्याख्याने अधिक प्रभावी ठरतील. तरच काही प्रयोजन सिद्ध होऊ शकेल.

सोविएट रशियाचे नेते श्री. माइकेल गुर्बाचेव या दिशेने प्रयत्न करीत आहेत. ते केवळ शांतिप्रिय आहेत असे नव्हे, तर ते शांति-योद्धा ही आहेत. त्यांच्या आधीच्या साम्यवादी सुलतानशाहीने सोविएट जनता नि पोलंड सारख्या आपल्या ताब्यातील देशांच्या जनतेवर अनन्वित अत्याय केला. या राजवटीने पश्चिमी देश, विशेषत: अमेरिकेशी शस्त्रास्त्र-स्पर्धा केली नि अनेक भयानक अस्त्रांच्या निर्मितीला उत्तेजन दिले. या सर्व परिस्थितीचा गुर्बाचेव यांनी प्रकटपणे विरोध केला, व्यक्ति आणि देश यांच्या स्वातंत्र्याला त्यांनी मानाचे स्थान दिले. त्यांनी समर्थपणे विचार मांडला की आपण एकमेकांचे गळे कापायला तयार न होता, आपापसांतील सद्भाव व एकता यांना उत्तेजन दिले पाहिजे.

श्री गुर्बाचेव यांना नोबेल शांति पारितोषिक देण्यात आले ही खरोखरीच एक अभूतपूर्व घटना होय. योग्य व्यक्तीला हे पारितोषिक दिल्याबद्दल सर्वांनाच फार समाधान वाटले. या महान् शांतिप्रिय नेत्याचा आशय आपण सर्वांनी नीट जाणला पाहिजे. आपण असे केले तरच विश्व-शांतीचे आपले स्वप्न साकार होईल.

वराची निवड

चन्दन देशचा राजा विक्रम याला मुलगा नव्हता. केवळ एक मुलगीच काय ती होती. तिचे नाव होते श्रीलेखा. एकुलती एक असल्यामुळे तिचे खूप लाड केले गेले. वयात आली तेव्हा ती अत्यन्त सुंदर व असामान्य विदुषी म्हणून नावारूपास आली. आपल्या मुलीमुळे राजाचे मन नेहमी प्रसन्न असे. तिच्याबद्दलच्या अभिमानाने त्याची छाती नेहमीच फुगलेली असे.

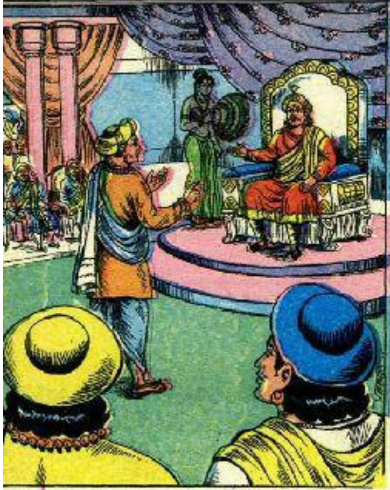
आता राजाच्या मनात श्रीलेखेच्या विवाहाबद्दल चिन्ता उद्भवली! योग्य अशा मुलाची निवड केली पाहिजे. शेवटी आपला जावई बनून येणारा मुलगाच तर सिंहासनाचाही वारस बनणार! अशा विचारांनी राजा विक्रम बेचैन झाला.

एक दिवस राजा विक्रमवर्माच्या दरबारात एक पंडित आला. आपला परिचय करून देताना तो म्हणाला–

"राजा, माझं नाव आहे केशवभट्ट! मी मध्यदेशच्या काशी आणि तक्षशिला–विद्यापीठांमधल्या सर्वच्या सर्व पंडितांशी शास्त्रार्थ करून त्यांचा पराजय केला आहे. इथेही शास्त्रार्थ करायची माझी इच्छा आहे. मी तीन प्रश्न विचारीन. कोणी उत्तरं देऊ शकलं तर मी त्याला वाकून नमस्कार करीन, आपल्या सर्व पदव्या त्याला बहाल करून, हा हातातला तोडाही देऊन टाकून इथून चालता होईन. पण याउलट तुझा कोणीही देशवासी उत्तरं देऊ शकला नाही, तर मात्र माझी अट ऐकून ठेव–तुझ्या सर्व दरबारी पंडितांनी मला पालखीत बसवून, स्वत:च्या खांद्यांवरून मला मिरवून आणायचं, अन् मग तू माझा सन्मान करायचास!"

"पंडितमहाराज, आपल्या अटी आम्हाला कबूल आहेत! आता आपले तीन प्रश्न सांगा. माझे नागरिक तीन

सौ. माधुरी कोकमठाणकर

दिवसातच त्यांची उत्तरं सांगतील." राजा विक्रमवर्मा गंभीर स्वरात बोलला.

केशवभट्ट आपले प्रश्न उच्चारू लागला– "पहिला प्रश्न–एक असं सत्य सांगायचं की, ते सत्य खरं मानायला कोणी 'नाही' म्हणणार नाही, पण ते सत्य असं असेल की जे अगदी निखालस 'खोटं' असेल! दुसरा प्रश्न–ऐकू येत नाही असा आवाज आणि दिसू शकत नाही असं दृश्य कोणतं? आणि शेवटचा तिसरा प्रश्न–अगदी रंकापासून रावापर्यंत सर्वजण जिच्या आहारी जातात अशी गोष्ट कोणती?"

केशवभट्टचे हे प्रश्न ऐकून विक्रमवर्माच्या दरबारी पंडिताचे चेहरे पांढरे फटक पडले! त्यांचे पडलेले चेहरे पाहून केशवभट्ट मनातल्या मनात खूश झाला. त्याची खात्री झाली, की इथेही कोणी आपल्याला उत्तरं देऊ शकणार नाही, आणि विजयश्री आपल्यालाच मिळणार! मोठ्या आनंदाने तो तेथून निघून गेला.

दरबारी पंडित केशवभट्टाच्या प्रश्नांची उत्तरे शोधून काढण्यासाठी डोकी लढवू लागले. आपापसात वादविवाद करू लागले. आपापल्या पद्धतीने ते त्या प्रश्नांची उत्तरे सांगू लागले. पण राजा विक्रमवर्माला कोणाचीच उत्तरे बरोबर वाटत नव्हती. तेव्हा तो म्हणाला–"केशवभट्ट अहंकारी असेल, पण तरीही तो मोठा बुद्धिमान् नक्कीच वाटतो. त्याच्या प्रश्नांची उत्तरं शोधायचं काम चालू ठेवा."

नंतर सभा समाप्त करून राजा विक्रमवर्मा अंतःपुरात आपल्या कन्येला भेटायला गेला.

अशा अवेळी चिन्तित मुद्रेने आलेल्या आपल्या पित्याला पाहून श्रीलेखा आश्चर्यचकित झाली. दरबारात घडलेल्या घटनेबद्दल तिला सांगून राजा म्हणाला– "मला तर पराजयाचीच चिन्हं दिसत आहेत बाळा! चांगल्या सुसंस्कृत माणसासमोर पराजय होणं प्रगतिकारकच असतं, पण असल्या अहंकारी माणसाकडून

होणाऱ्या पराजयाचं दुःख मरणासमान वाटतं, आत्महत्त्याच करावीशी वाटते अशा वेळी! एकच आशाकिरण या परिस्थितीत मला दिसतो आहे, अन् तो म्हणजे तूच बेटी!"

श्रीलेखाने जरासा विचार केला आणि ती म्हणाली–"बाबा, मलाही काही सुचत नाही पहा!"

हे उत्तर ऐकून राजा अगदीच हताश झाला. सहजच त्याच्या तोंडून उद्गार निघाला–"आहे! आता काय होणार?"

पित्याच्या मनावरचा हा ताण पाहून जरासे हसून श्रीलेखा म्हणाली–"बाबा, तुम्ही काळजी करू नका. मला उत्तरं आली नाहीत म्हणून काय झालं! मी असं ऐकलंय की आपल्या मन्त्रीवरांचा पुत्र राजशेखर मोठा बुद्धिमान आहे! माझी खात्री आहे, की तो या प्रश्नांची उत्तरं नक्कीच देऊ शकेल."

हे ऐकून राजा विक्रमवर्माला फारच आश्चर्य वाटले. "ठीक आहे, पाहू या." असे म्हणून तो तेथून उठला आणि निघून गेला.

राजा तेथून सरळ महाराणी वैजयन्ती देवीकडे गेला आणि या गोष्टीचा उल्लेख करून म्हणाला–"देवी, मी श्रीलेखाला चांगलं ओळखतो. तिला खरोखरच उत्तरं माहीत नसतील तर आपल्या देशावर

आलेल्या आपत्तीमुळे तिला दुःख तर नक्कीच झालं असतं ना? पण तिच्या चेहऱ्यावर असा दृढविश्वास दिसून आला की राजशेखर मला नक्कीच योग्य उत्तरं देऊ शकेल. मला तर हे काहीच कळत नाहीये!"

यावर हसत राणी म्हणाली–"आपण हा प्रश्न मला का बरं विचारत आहात? असंच ना, कि एक स्त्री, दुसऱ्या स्त्रीचं मन बरोबर ओळखू शकते?"

आता विक्रमवर्मालाही हसू आले. तो म्हणाला–"अं, असंच काही नाही! पण फक्त आणखी थोडं जाणू इच्छितो मी!"

"इतकंच असेल तर ऐका, श्रीलेखाच्या मैत्रिणींकडून मला असं कळलंय की तिला

राजशेखर खूप आवडतो! अन् असंही कळलंय की राजशेखरचंही तिच्यावर खूप प्रेम आहे, श्रीलेखा आपणाजवळ असं काही बोलली असेल तर नक्कीच तिच्या मनात असावं की या उत्तरांद्वारे आपण राजशेखरची योग्यता स्वतःच पारखावी आणि तो तिच्यासाठी योग्य वर आहे की नाही याचा निर्णय घ्यावा." राणी वैजयन्ती म्हणाली.

"मग आता वाट कसली पहायची? ताबडतोब बोलावून घेऊ या त्याला!" राजा म्हणाला.

थोडयाच वेळात राजशेखर तेथे पोचला. त्याचे देखणे रूप व धारदार नासिका वगैरे पाहून राजा मनातल्या मनात खूप खूश झाला. तो मोठ्या प्रेमाने म्हणाला–"बस बेटा!" राजशेखर अदबीने समोर बसला.

आता राजाने राजशेखरला केशवभट्टचे प्रश्न सांगितले आणि म्हटले–"श्रीलेखाला खात्री वाटतेय की तू या प्रश्नांची उत्तरं देऊ शकशील?"

जरासे हसून राजशेखर बोलला– "महाराज, हा केशवभट्ट मोठा बुद्धिमान असला पाहिजे. त्याने या तीन प्रश्नात शास्त्र, कल्पना आणि वास्तविकता या तिन्हींचाही समावेश केलेला आहे. पहिला प्रश्न तर्कशास्त्राशी संबंधित आहे. त्याचं उत्तर आहे–'मला मरण येणार नाही.' लौकिक दृष्टचा हे विधान पूर्णतः खोटं आहे, कारण ज्याला मृत्यु नाही, असा या जगात कोणीच नाही. पण, तरीही तर्काच्या आधाराने हे एक असे सत्य आहे की कोणीही ते नाकारू शकणार नाही. कारण इथे 'मी' हा आत्म्याशी संबंधित आहे, पार्थिव विनश्वर देहाशी नव्हे. 'मला मरण येणार नाही'–याचा अर्थ 'माझा आत्मा मरणार नाही.' अशा तऱ्हेनें हे एक असे सत्य आहे की जे कोणीही कबूल करायला कचरणार नाही. पण त्याच वेळी हे विधान अगदी पूर्णतः खोटंही आहे!"

राजशेखरच्या या स्पष्टीकरणावर राजा खूश झाला. तो म्हणाला–"होय, तुझं म्हणणं बरोबर आहे. आता बाकीच्या प्रश्नांची उत्तरं सांग बेटा!"

"महाराज, ऐकू न येणारा आवाज म्हणजे आपल्या आत्म्याची हाक होय. ती मेंदूपर्यंत ध्वनितरंगांच्या आधाराने नव्हे, तर मनाच्या आधाराने पोचते. आणि ती केवळ तो अनुभव घेणारालाच ऐकू येते, इतरांना नाही. आता राहिलं दुसऱ्यांना न दिसणारं दृश्य म्हणजेच देखावा. तो देखावा म्हणजेच केवळ आपल्या विचारांच्या साह्याने प्रत्येकाच्या मनोपटलावर दिसणारं दृश्य! ते केवळ अंतश्चक्षूंनाच दिसू शकतं. हे झाले न ऐकू येणारा आवाज आणि न दिसणारं दृश्य! दुसऱ्या प्रश्नांचं हेच उत्तर होय." राजशेखर म्हणाला.

राजाने प्रसन्नतेने एक वार राणीकडे अर्थपूर्ण कटाक्ष टाकला.

"वा, वा! छानच सांगितलंस बेटा. एकदम उत्तम स्पष्टीकरण केलंस बघ!" राजशेखरकडे प्रशंसात्मक दृष्टीने पहात राजा बोलला.

"महाराज, आता तिसऱ्या प्रश्नाचं उत्तर ऐकावं. रंकापासून राजापर्यंत प्रत्येक जण कशाला शरण जात असेल तर प्रशंसेला! स्तुतीच्या अधीन होत नाही असा माणूस विरळाच!" मोठ्या आत्मविश्वासाने राजशेखर बोलला.

हे ऐकल्या वर राजा विक्रमवर्मा टाळ्या वाजवत म्हणाला–"शाब्बास राजशेखर, शाब्बास! तू तर खरोखरच लाजवाब उत्तरं दिलीस! आता मी तुझी आणखी एका बाबतीत परीक्षा घेणार आहे. मी आत्ता जे दृश्य पहात आहे, पण जे तुला दिसू शकत नाही असे दृश्य कोणते?"

हळूच हसत राजशेखर उत्तरला– "आपली चुकीची समजूत आहे महाराज! आपण जे दृश्य पहांत आहात, ते तर मलाही दिसतंय!"

आश्चर्याने राजाने विचारले–"म्हणतोस काय? बरं, सांग पाहू ते दृश्य कोणते?"

जरासे संकोचत राजशेखर म्हणाला–"बास, आपली कन्या माझ्या गळयात वरमाला घालत आहे–हेच ते दृश्य!"

त्याच्या या उत्तरावर राणीला मनातल्या मनात हसूच आले. पण खोटाच राग दाखवत राजा म्हणाला. "केवल तीन प्रश्नांची उत्तरं बरोबर देता आली म्हणून स्वत:बद्दल इतका आत्मविश्वास बाळगतोस? तुला असं कसं वाटलं, की इतक्याशा कारणावरून मी राजकन्येचा विवाह तुझ्याशी करून देईन?"

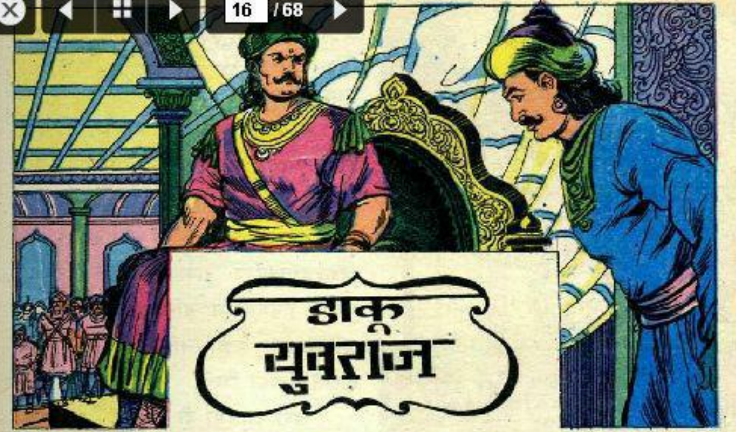
राजाचा हा राग पाहून जराही विचलित न होता राजशेखर फक्त हसला अन् त्याने राजाला उत्तर दिले–"महाराज, आपल्या मनात जर तसा विचार नसता, तर मी उत्तरं दिली, तेव्हा आपण माझी इतकी स्तुति केली नसतीत! आपण फक्त इतकंच म्हणाला असतात की–हूं, ठीक आहे! त्या पंडिताला विचारून उत्तरं बरोबर आहेत की नाहीत हे विचारून घेईन. आपण आपलं राजकार्य सोडून देऊन माझ्या बुद्धीची आणखी एक परीक्षा घेऊ पाहिलीत, याचा दुसरा काय अर्थ होऊ शकतो?"

हे त्याचे उत्तर ऐकून तर आनन्दाने एकदम उठून राजाने राजशेखरला मिठीतच घेतले, आणि तो म्हणाला–"बेटा, तुझा जराही विचलित न होणारा आत्मविश्वास खरोखरच फार प्रशंसनीय आहे. श्रीलेखासाठी खरोखर तूच योग्य वर आहेस. आपल्या दोघांना जे दृश्य दिसलं ते लवकरच आपण इतर सर्वांनाही दाखवू या!"

त्या दिवशी संध्याकाळच्या सभेत उत्तरे ऐकून केशवभट्टने आपला पराभव कबूल केला. इतकेच नव्हे, तर त्या पंडिताने राजशेखरला मस्तक वाकवून नमस्कार केला आणि आपल्या सर्व पदव्या त्याला बहाल केल्या. आपल्या पायातला तोडा काढूनही त्याने राजशेखरच्या पायात चढवला!

तोच मोठा शुभ मुहूर्त होता. सर्व दरबारी लोकांसमक्ष राजकुमारी श्रीलेखाने राजशेखरच्या गळयात वरमाला घातली.

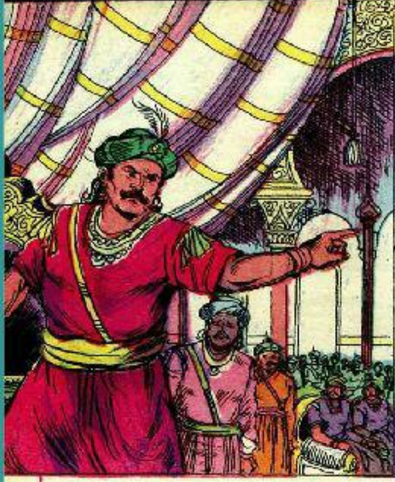

[१३]

[वीरसिंहच्या आज्ञेप्रमाणे सर्पदन्तने शंकरवर्माकडील सोन्याची मूर्ति जबरदस्तीने ताब्यात घेतली अन् ती घेऊन तो नदीच्या मार्गाने शान्तिपुरकडे निघाला. पण ऐन वेळी वाटेतच युवराज सन्दीपने ती मिळवली आणि पुन्हा शंकरवर्माकडे नेऊन दिली. सन्दीपला पाहून शंकरवर्माला फारच आनन्द वाटला. त्यानन्तर–]

सोन्याची मूर्ति आपल्याकडे आणत असतानाच वाटेत नावेतून गायब झाल्याची वार्ता ऐकून वीरसिंह जरा वेळ गप्प राहिला. नंतर अतीव रागाने मुठी आवळून अन् शिरा ताणून तो ओरडला–"जादू, टोणा, मन्त्र, तन्त्र! याला घाबरून काय आपण गप्प रहायचं? असंच असेल तर इतकं सारं सैन्य काय कामाचं? हे सारे पथकप्रमुख काय कामाचे?"

आपला धीर गोळा करत सर्पदन्त म्हणू लागला–"प्रभु! आपल्याजवळ उत्तम सैन्यबळ आहे ही गोष्ट खरीच. पण आपण जरा विचार करा, की अशा अदृश्य शक्तींशी एकटी मामुली मानवी शक्ती कुठपर्यंत तोंड देऊ शकेल? आपण स्वत: पाहिलंतच ना, कि त्या दिवशी जंगलातून आपल्या सैनिकांना तिथल्या जंगली जनावरांनी कसं पिटाळून लावलं ते? या

जनावरांवर एकाद्या अदृश्य अद्‌भुत शक्तीचा प्रभाव नसता तर आपल्या चांगल्या सशस्त्र सैनिकांवर ती कशी चालून आली असती? कसं त्यांना पिटाळून लावू शकली असती!" वीरसिंह यावर लगेच काही बोलू शकला नाही. परंतु आपले दौर्बल्य पहात तो पुन्हा कर्कश आवाजात ओरडला–"जे झालं, ते झालं! पण आता पुढे पाऊल कसं उचलायचं, ती मूर्ति सध्या कुठे आहे हे तर पहायला हवं ना? असा अपमान सहन करून गप्प कसं बसायचं आपण? अं? बोल की स्वत: काही तरी!"

अशा तऱ्हेने घसा खरवडून वीरसिंह ओरडत असतानाच दरबारचा प्रमुख गुप्त हेर तेथे आला अन् त्याने वीरसिंहला वाकून प्रणाम केला.

"काय खबर आणली आहेस?" वीरसिंहने त्याला विचारले.

"महाराज! आपल्या शिपायांच्या हातून गायब झालेली ती मूर्ति आता परत शंकरवर्माच्याच राज्यात पोचली आहे. नवीन बनवलेल्या मन्दिरात उद्याच तिची प्रतिष्ठापना केली जाणार आहे." गुप्तहेराने बातमी दिली.

"खरी बातमी ही अगदी?" आश्चर्य अन् उत्साहाने वीरसिंहाने विचारले.

"हां महाराज! अगदी शंभर टक्के खरी!" गुप्त हेर उत्तरला.

वीरसिंह पुन्हा दुप्पट उत्साहाने उभा राहिला. त्याच्या आवाजात उत्साह अन् कर्कशता भरून राहिली होती. "हूं! म्हणजे याचाच अर्थ असा, की ती मूर्ति चोरण्यासाठी शंकरवर्मानेच एकाद्या जादुगाराला नेमलेलं असणार! मी आता त्या दुष्टाला अस्सा धडा शिकवीन की त्याला जन्माचीच आठवण राहील. आमच्यासमोर एवढं धैर्य?"

"प्रभु! मी आत्ता जाऊन आणू का ती मूर्ति?" सर्पदन्तने मोठ्या उत्साहाने विचारले.

"तू? कशाला, पुन्हा त्या जादुगाराच्या हवाली करायला? आता मी तसं काहीही करणार नाही. मी स्वत:च जायचं ठरवलं आहे. माझ्याबरोबर अत्यन्त साहसी असे काही वीर असतील. आम्ही स्वत:च आता ती मूर्ति ताब्यात घेऊ. आता आम्हीच पाहू, आमच्यावर त्या जादूटोण्याचा कसा प्रभाव पडतो ते!" वीरसिंहने सर्पदन्तला खोडून काढत म्हटले.

* * *

इकडे जयपुरीच्या लोकांना अपरंपार आनन्द झालेला होता. युवराज सन्दीपने कनकदुर्गेची मूर्ति परत मिळवून दिली, ही गोष्ट राजा शंकरवर्माने गुप्तच ठेवली होती. त्यामुळे मूर्ति राज्यात परत आली, ही गोष्ट जनतेला आश्चर्यकारक वाटत होती. नवीन मन्दिरात मूर्तीची स्थापना करण्यासाठी सर्वजण मोठ्या उत्साहाने कामाला लागले होते.

युवराणी सुकन्या तर थोडा वेळही मूर्ती डोळ्याआड होऊ द्यायला तयार नव्हती. ती सारा वेळ मूर्तीजवळच बसून होती. तिला तशी बसलेली पाहून तेथे मोठ्या संख्येने आलेले लोक फारच खूष होत होते.

पंडितांनी मूर्तिस्थापनेसाठी निवडलेला मुहूर्त जवळ येऊन ठेपला होता. मंगलवाद्यांच्या गजरात पुजारी, शंकरवर्मा आणि

सुकन्या मोठ्या भक्तिभावाने ती मूर्ति मन्दिराकडे घेऊन निघाले.

अचानक एक कर्कश आवाज ऐकू आला–"थांबवा हा उत्सव–बित्सव सर्व काही!" वाद्यांच्या आणि बाकीच्या कोलाहलात सुरुवातीला सर्वांना काही तो आवाज ऐकू गेला नाही. पण अचानक तेथे उपस्थित झालेल्या घोडेस्वारांना पाहून सर्व वादक व जनता दगडी पुतळ्यासारखी जागच्या जागीच थबकली! अचानकच सर्वत्र एकदम शान्तता पसरली!

सर्वात पुढे वीरसिंह आणि त्याच्यामागे सर्पदन्त व अंगरक्षक घोडेस्वार तेथे पोचले होते.

"शंकरवर्मा! युद्धाला तू बहुधा तयार नसशील? युद्धाची इच्छा असेल तर पहा, आम्ही तयारीनेच आलो आहोत." वीरसिंह बोलला.

"तुझ्याशीच काय, पण कुणाशीच युद्ध करायची शक्ति माझ्यात नाही, हे तू जाणतोसच! मला अन् माझ्या जनतेला सुखानें राहू दे!" शंकरवर्मा उत्तरला.

"मग तूच ती सुवर्णमूर्ति चुपचाप आमच्या हवाली कर, म्हणजे आम्हीही तुझ्या शांततेत बाधा आणणार नाही." वीरसिंहने सुचवले.

"हे तर अगदीच अशक्य!" सुकन्या दृढस्वरात बोलली.

वीरसिंहने आश्चर्याने सुकन्येकडे पाहिले. ती त्या मूर्तीला आपल्या कवेत घट्ट लपेटून बसलेली होती!

"ही कोण?" वीरसिंहने विचारले.

"ही माझी एकुलती एक कन्या सुकन्या! हिचं या कनकदुर्गेच्या मूर्तीवर निरतिशय प्रेम आहे!" शंकरवर्माने म्हटले.

"निरतिशय प्रेम?" घोडयावरून उडी मारून उतरून शंकरवर्माजवळ येत वीरसिंह बोलला—"असं असेल तर ऐक, या सुन्दर सुकन्येवर माझंही निरतिशय प्रेम बसलं आहे." आणि तो विकटपणें हसला.

"तुला काय म्हणायचंय?" शंकरवर्माने दचकून विचारले.

"मी सुवर्णमूर्तीचा नाद सोडून द्यायला तयार आहे." वीरसिंह म्हणाला.

"आनन्दाची गोष्ट आहे, धन्यवाद!" शंकरवर्मा बोलला.

"होय! पण याचं प्रतिफळ म्हणून तू तुझी ही कन्या मला द्यायचीस! हां, माझी हिच्याशी विवाह करायची इच्छा आहे. मी तिला सुमेधची पट्टराणी करीन." विकट हसत वीरसिंहने गरळ ओकले.

"वीरसिंह!" दात ओठ खात शंकरवर्मा गरजला.

"तू माझा सामन्त आहेस! सम्राट असल्यामुळे तू मला आदराने संबोधलंस

तर बरं होईल." वीरसिंहने चेतावणी दिली.

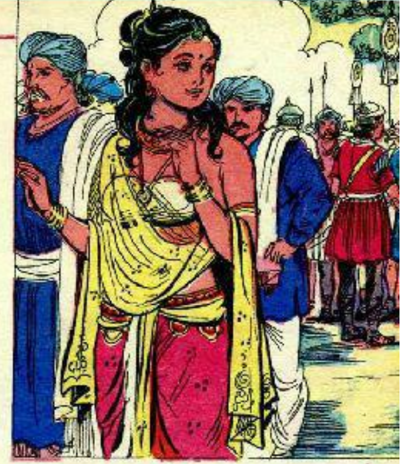
"वीरसिंह! दुर्जनता अन् दुष्टतेच्याही काही सीमा असतात!" शंकरवर्मा म्हणाला.

"दुर्जनता अन् दुष्टता? एक सम्राट एका सामन्ताच्या मुलीशी विवाह करू म्हणतो आहे. याला दुष्टता म्हणायची? शंकरवर्मा तू जिला आपला प्राण समजत आहेस ती सुवर्णमूर्ती अन् हे तुझं पक्षाच्या घरटयाप्रमाणे असणारं राज्य यांच्याबाबतीत जरा ध्यान देऊन विचार कर!" वीरसिंह व्यंग्यात्मक स्वरात बोलला.

"आत्मगौरवासाठी मी सर्वस्वाचा त्याग करायला-तयार आहे वीरसिंह!" शंकरवर्माने गंभीर आवाजात जाहीर केले.

"शंकरवर्मा! मी तुझ्या मुलीशी लग्न केलं तर ते तुला गौरवपूर्ण नाही वाटणार? तू माझी इच्छा पूर्ण केलीस, तर ही मूर्ती तुझीच राहील. तू नकार द्यायचा प्रयत्न केलास तर ही मूर्ती तुझ्याकडे रहाणार नाही, इतकेच नव्हे तर तुला तुझ्या कन्येलाही मुकावे लागेल. तुझं राज्यही माझं स्वतःचं होऊन तुला परागंदा व्हावं लागेल. तू पुन्हा नीट सावधपणे विचार कर." वीरसिंहने आव्हान दिले.

"बाबा! तुम्ही याची इच्छा पूर्ण करा. ती मूर्ती इथे रहाणार असेल तर मी

याच्यामागे जायला तयार आहे." सुकन्या मधेच बोलली.

इतक्यात व्यापाऱ्याच्या वेषातला एक तरूण सुकन्येजवळ आला आणि तो तिच्या कानात काहीतरी बोलला. नंतर त्याने एकदा शंकरवर्माकडे पाहिले. शंकरवर्माने ओळखले की तो युवराज सन्दीपच आहे, अन् त्याच्या डोळ्यात आनन्द प्रकटला.

नन्तर तो आपल्या मुलीला म्हणाला—"सुकन्या, तू जे बोलत आहेस, ते आपल्या मर्जीनेच बोलत आहेस?"

"होय बाबा, यात आपण काही शंका मनात आणू नका. माझी इतकीच इच्छा आहे, की ही देवी कनकदुर्गेची मूर्ति

आपल्याच राज्यात रहावी. अन् असंच नव्हे, पण हे महाराज चांगले तरूण व सुन्दर आहेत. यांना नाकारण्याचे कारणच काय?" सुकन्या म्हणाली.

"शाब्बास! काय उच्च विचार आहेत तुझे राजकुमारी!" मोठ्या आनन्दाने वीरसिंह उद्गारला.

यावर शंकरवर्मानेही स्वीकारात्मक मान हलवली.

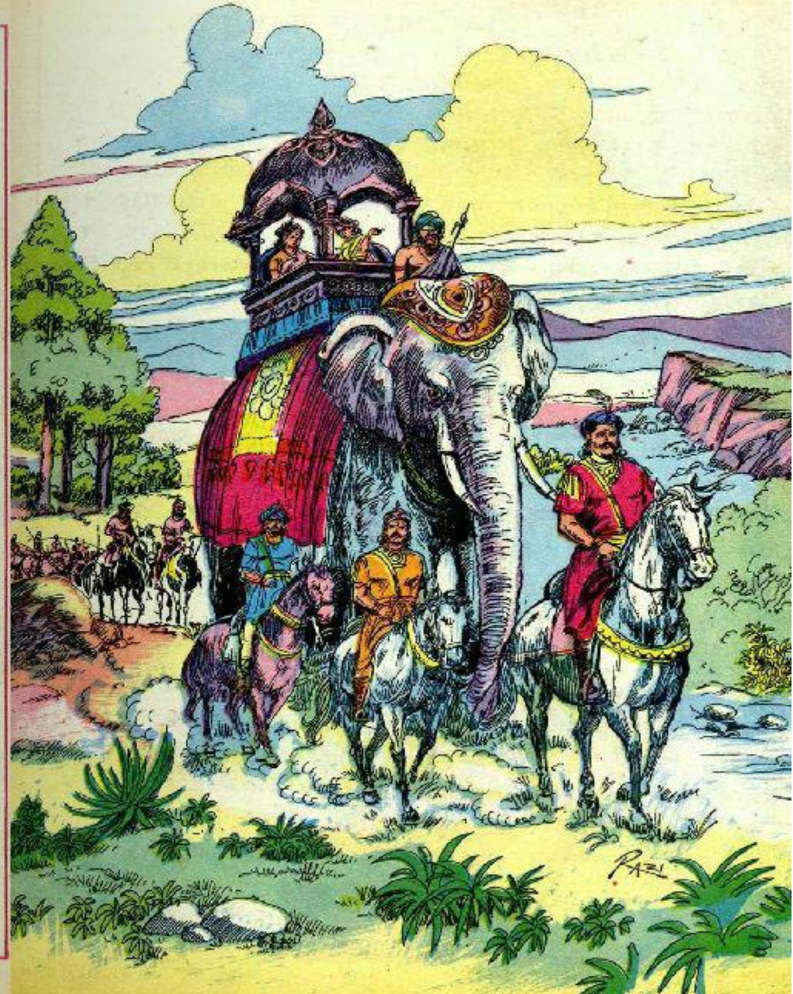
दुसऱ्याच क्षणी सुकन्येला वीरसिंहबरोबर पाठवण्याची तयारी सुरू झाली. एक उत्तम हत्ती शृंगारून आणण्यात आला. त्यावरील हौद्यात वधुवेषात सजलेली सुकन्या चढून बसली. तिच्याबरोबर तिची सर्वात प्रिय मैत्रीणही बसली. त्या लोकांनी सुमेधच्या दिशेने कूच केले. हत्तीच्या पुढे पुढे वीरसिंह व सर्पदन्त जात होते अन् मागून इतर शिपाई.

हा सर्व तांडा जंगलाजवळ पोचताच जयानन्द मुनीचा पाळीव पोपट मल्ली उडत उडत सुकन्येजवळ आला आणि तिच्या मांडीवर एक चिठ्ठी टाकून निघून गेला. पोपट कुणाला दिसलाही नाही. सुकन्येने चिठ्ठी वाचली अन् आपल्या मैत्रिणीच्या कानात काहीतरी सांगितले. तावडतोब ती बेशुद्ध झाल्यासारखी मैत्रिणीच्या मांडीवर कोसळली.

"थांबा! थांबा!" सुकन्येची मैत्रीण ओरडली.

सर्वजण एकदम चमकून पाहू लागले! मैत्रीण म्हणाली–"युवराणी बेशुद्ध झाली आहे. तिला खाली उतरवून तावडतोब वैद्य बोलवायची व्यवस्था करा."

सुकन्येला तावडतोब अंबारीतून उतरवून खाली झोपवण्यात आले. वीरसिंहाच्या आज्ञेने तेथेच एक तंबू उभारला गेला. एक दूत जयपुरीला पोचला आणि वैद्य व दोन तरुणींना बरोबर घेऊन आला. ते तिघेही राजकुमारीच्या तंबूत शिरले अन् थोड्या वेळाने बाहेरही आले. "महाराज, राज-कुमारी थोड्याच वेळात शुद्धीवर येईल. ती

जरा अशक्त झालेली आहे. तिला जराशी विश्रान्ती मिळायला हवी. तिला हत्तीवरून प्रवास घडवणे ठीक नव्हे. पालखीची व्यवस्था करा तिच्यासाठी!" असा सल्ला देऊन वैद्य व त्या दोन तरुणींनी वीरसिंहाचा निरोप घेतला.

जयपुरीहून पालखी आणवायला आणखी काही वेळ लागला; इतक्यात संध्याकाळ झाली. वीरसिंहाने पुन्हा सुकन्येच्या मैत्रिणीला बोलावून विचारले—"आता राजकुमारी प्रवास करण्याइतपत ठीक आहे ना?"

"ती आत विश्रान्ती घेत आहे. आपणच आत जाऊन चौकशी करावी ना!" हळूच गालात हसत मैत्रीण म्हणाली.

वीरसिंह मोठ्या आनन्दाने तंबूत शिरला; नंतर जरा खाकरून त्याने हाक दिली—"राजकुमारी!" परन्तु काहीच चाहूल मिळाली नाही त्याला! अर्धवट प्रकाशात बिछान्यावरील वस्त्र थोडेसे हलल्यासारखे वाटले. तो सुकन्येचा हात समजून, मोठ्या प्रेमाने स्पर्श करून वीरसिंह भावविव्हल होऊन म्हणाला—"युवराणी!"

परन्तु दुसऱ्याच क्षणी ते रेशमी वस्त्र दूर करून एक माकड त्यातून बाहेर आले! वीरसिंहाच्या चेहरा आपल्या नखांनी ओरबाडून एकाच उडीत ते तंबूबाहेर पडून अदृश्य झाले!

वीरसिंह पळभर गप्पच झाला. हताश होऊन शरमेने थोडा वेळ तो आपला चेहराही वर उचलू शकला नाही. येवढ्या-येवढ्यात हे माकड आले तरी कोठून? पुन्हा मन्त्र-वगैरे तर झाला नाही? जादुटोणा वगैरे करून कोणी युवराणीचे माकड तर नाही करून टाकले? हे जर खरे असेल तर पुन्हा माकडाला युवराणीत बदलता येईलच ना?—असा विचार करत करत वीरसिंहने एकदम ओरडून आज्ञा दिली—"अरे! पकडा, पकडा त्या माकडाला!" अन् असे ओरडत तो स्वतःच तीरासारखा तंबूबाहेर धावला. (क्रमशः)

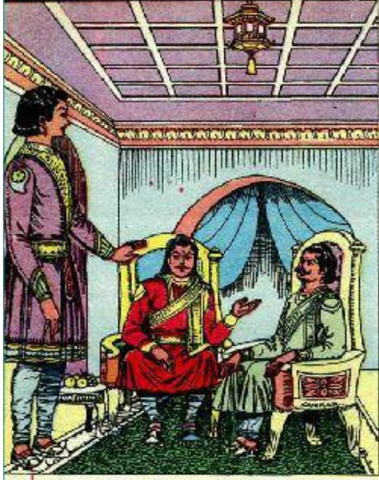

कीर्तिचन्द्रिकेचा निर्णय

राजा विक्रम दृढनिश्चयी होता. तो पुन्हा झाडाकडे गेला. फान्दीवर लटकणारे प्रेत उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे गुपचुप स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात वास करणारा वेताळ म्हणाला—"राजा! तुझा दृढनिश्चय आणि कष्टाळु वृत्ति पाहून मला तुझं मोठं कौतुक वाटतंय! आपलं कार्य साधूनही तुला आपल्या अविवेकामुळे किंवा निरर्थक आग्रहीपणामुळे त्याचा काहीच फायदा होणार नाही अशी मला भीति वाटतेय. उदाहरण म्हणून कीर्तिचन्द्रिका नावाच्या एका राजकुमारीची गोष्ट मी तुला सांगतो. ती ऐकताना तुझा श्रमपरिवारही होईल." नंतर वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

स्वर्णदीप्ति राज्यावर राजा विश्वकान्त राज्य करीत असे. तो मोठा जनप्रिय राजा

वेताळाच्या गोष्टी

होता. लोक त्याला 'अजातशत्रु' म्हणत. आसपासच्या राज्यांचे राजेही त्याचा आदर्श पुढे ठेवून आपापला राजकारभार संभाळण्याचा प्रयत्न करीत.

विश्वक्रान्तला चन्द्रदीप्त नावाचा एकुलता एक पुत्र होता. तारुण्यात पदार्पण करीपर्यंत एक सद्गुणसंपन्न व पराक्रमी राजकुमार म्हणून आसपास तो चांगला प्रसिद्ध झाला होता. ज्या ज्या राजांना उपवर कन्या होत्या, ते ते राजे चन्द्रदीप्त आपला जावई व्हावा अशी स्वप्नेपाहू लागले होते. त्यांच्यापैकीच एक राजा होता सूर्यकेतु. त्याच्या राज्याचे नाव सौगन्धी.

सूर्यकेतु हा विश्वाक्रान्तचा चांगला मित्रही होता. आपली कन्या कीर्तिचन्द्रिका चन्द्रदीप्तला द्यावी असे सूर्यकेतुच्या मनात आले. अशातच कीर्तिचन्द्रिकेच्या खास मैत्रिणीकडून त्याला अशी खबर मिळाली की आपल्या मुलीचे मन चन्द्रदीप्तकडेच आकृष्ट झाले आहे आणि तिने विवाह करायचा तर चन्द्रदीप्तशीच असा निश्चय केलेला आहे.

हे कळल्यावर तर सूर्यकेतु स्वःतच आपला मित्र विश्वक्रान्त याला जाऊन भेटला. तो म्हणाला–"प्रिय मित्रा, मी तुझ्या चन्द्रदीप्तला चांगला ओळखतो. तूही माझी कन्या कीर्तिचन्द्रिका हिला पाहिलेलेच आहेस. माझी अशी इच्छा आहे की तिचा आपली सून म्हणून् तू स्वीकार करावास आणि आपली मैत्रीं नात्याने आणखीनच दृढ करावीस."

मित्राचे हे बोलणे ऐकून विश्वक्रान्तला खूपच आनन्द झाला! त्याने ताबडतोब आपला पुत्र चन्द्रदीप्त याला बोलावून घेऊन त्याच्यापुढे हा प्रस्ताव मांडला.

पित्याची इच्छा ऐकल्यावर चन्द्रदीप्त म्हणाला–"मला क्षमा करा बाबा, पण सागरिकाची युवराज्ञी मनोज्ञमाला हिच्यावर प्रेम आहे माझं! तिच्याशीच विवाह करायचा निश्चय केला आहे मी!"

विश्वक्रान्त थोडा वेळ विचारात पडला अन् म्हणाला–"ठीक आहे! विवाहाचा प्रश्न हा तुझ्या व्यक्तिगत जीवनाचा प्रश्न आहे. आम्ही दोघं मित्र आहोत, व्याही बनायची इच्छा आहे आमची! पण हरकत नाही, देवाची इच्छा असेल तसंच होईल! जाऊ शकतोस बेटा तू!"

पण मधेच त्याला टोकत सूर्यकेतु म्हणाला–"राजकुमार, माझ्या मुलीने, वाचेने तुलाच वरले आहे. तिला नाकारू नकोस."

चन्द्रदीप्तने मोठ्या नम्रतेने आणि मृदु स्वरात त्याची विनन्ति नाकारली. यावर सूर्यकेतु विश्वक्रान्तला म्हणाला–"अरे, हा चन्द्रदीप्त अजून लहान आहे, अननुभवी आहे. त्याला नीट समजावून सांगायचा प्रयत्न कर ना मित्रा!"

विश्वक्रान्त यावर म्हणाला–"विवाहाच्या बाबतीत जुलूम जबरदस्ती बरी नसते!"

"हरकत नाही, मनोज्ञमालेबरोबर माझ्याही मुलीशी विवाह करायला का सांगत नाहीस तू त्याला?" सूर्यकेतु उतावळेपणाने बोलला.

वडील काही उत्तर देणार, यापूर्वीच चन्द्रदीप्त त्याला म्हणाला–"क्षमा असावी काका, पण आमच्या वंशात एकपत्नीव्रत पाळलं जातं!"

हे ऐकून सूर्यकेतु रागाने लाल होत ओरडला–"तू जर या लग्नाला तयार झाला नाहीस तर परिणाम फार वाईट होईल हं! नकार महाग पडेल फार!" असे बोलून आपल्या रथात बसून सूर्यकेतु आपल्या राज्यात निघून गेला.

यानन्तर एका आठवड्यातच सूर्यकेतुने विश्वक्रान्तच्या राज्यावर हल्ला करण्याची घोषणा केली. नाइलाजाने विश्वक्रान्तही युद्धाच्या तयारीला लागला.

युद्धाला निघालेल्या आपल्या पित्याला चन्द्रदीप्त म्हणाला–"बाबा! या युद्धाचं मूळ मीच आहे. तेव्हा मीच सूर्यकेतुला तोंड देईन."

इकडे कीर्तिचन्द्रिकेलाही आपल्या पित्याची विश्वक्रान्त विरुद्धची युद्धाची घोषणा बिलकुल आवडली नाही.

खूप विचार केल्यावर तिला एक मार्ग सुचला. ती स्वतःही युद्धकलेत चांगलीच प्रवीण होती. तेव्हा आपल्या राज्याच्या वतीने स्वतःच जाऊन चन्द्रदीप्तशी युद्ध करावे असा तिचा विचार ठरला. युद्धात ती स्वतः हारली तर चन्द्रदीप्तने मनोज्ञ-मालेशी खुशाल विवाह करावा, अन् उलट चन्द्रदीप हारला तर त्याला आपल्याशी लग्न करणे भाग पाडावे—पण, हा विचार केवळ विचार म्हणून चांगला आहे, प्रत्यक्षात चन्द्रदीप्तला हारवणे आपल्याला शक्य होईलच कशावरून ?

कीर्तिचन्द्रिकेच्या मनात जेव्हा ही शंका उत्पन्न झाली, तेव्हा आपल्या राजगुरूचे तिला अचानक स्मरण झाले. सूर्यकेतुच्या राज्याच्या जवळच दक्षकारण्यात नीलाबर नावाचा एक मुनि रहात असे. तो महान् तपोबलसंपन्न होता. एकादी गोष्ट न्याय्य वाटली तर लगेच तो वरदान देत असे.

कीर्तिचन्द्रिका ताबडतोब घोड्यावर स्वार होऊन त्याला भरधाव पळवत नीलाम्बर मुनीकडे गेली. आपली अडचण तिने त्याच्या समोर प्रकट केली. थोडा विचार करून मुनि म्हणाला—"बेटी, मी तुला खड्गसिद्धि नावाचा एक मन्त्र देतो. त्या मन्त्राच्या प्रभावाने तुला एका क्षण-भराकरता आपली तलवार विद्युत्वेगाने चालवता येईल. कितीही महान् योद्धा असला तरी त्यावेळी तो तुझ्याशी लढू शकणार नाही! तुझ्यासमोर त्यावेळी कोणी टिकूच शकणार नाही." मुनीने कीर्ति-चन्द्रिकेला मन्त्रोपदेश दिला.

मोठ्या आनन्दाने मुनीसमोर कृतज्ञता प्रकट करून ती राजधानीत परतली. तिच्याकडून सर्व वार्ता जाणून सूर्यकेतु आनंदला. तो म्हणाला—"तु पुरुषवेषात जाऊन चन्द्रदीप्तशी युद्ध कर. तो हारला की त्याला राज्य परत करण्याचे प्रलोभन दाखवून विवाहासाठी तयार करता येईल."

यानन्तर सूर्यकेतुने एका दूताकरवी विश्वक्रान्तला कळवले की—"युद्धाच्या निमित्ताने दोन्ही देशांच्या सैनिकांचे प्राण घालवणं बरं नव्हे, असं मला वाटतं. तेव्हा माझ्या राज्यातल्या एका वीराशी तुझ्या पुत्राने खड्गयुद्ध करावे, अन् त्यात जर तुझा चन्द्रदीप्त हारला तर तुझं राज्य आमच्या हाती यावे, अन् या उलट, जर आमचा वीर हारला तर आमचं राज्य तुझं होईल."

हा प्रस्ताव विश्वक्रान्तने मान्य केला. युद्धभूमिवर पुरुष वेषातल्या कीर्तिचन्द्रिकेचे आणि चन्द्रदीप्तचे युद्ध सुरू झाले. थोडा वेळ झाल्यावर चन्द्रदीप्तचे वार चुकवणे कीर्तिचन्द्रिकेला कठीण जाऊ लागले. आता तिने मुनीकडून प्राप्त झालेला खड्गसिद्धि मन्त्र जपला. ताबडतोब तिच्या हातातली

तलवार विजेसारखी चपलगतीने चालू लागली. क्षणभर काय चालले हेच चन्द्रदीप्तला कळेना! बास, दुसऱ्याच क्षणी त्याच्या हातातली तलवार निखळून दूर जाऊन पडली!

चंद्रदीप्तला कैद करून घेऊन सूर्यकेतु आपल्या राज्यात गेला. दुसऱ्या दिवशी तो चन्द्रदीप्तला म्हणाला–"अजूनही आपला निर्णय बदलायला तुला अवधि आहे. वेष बदलून येऊन माझ्या मुलीने युद्धात तुला हरवलं आहे. माझा जावई होण्याचे कबूल करत असलास तर माझ्या मुलीसह माझं राज्यही तुझंच होईल. माझी अजूनही तयारी आहे याला."

यावर चन्द्रदीप्त बोलला –"माफ करा महाराज! विवाहाच्या बाबतीतला माझा निर्णय मी पूर्वीच आपल्याला सांगितला आहे. अजूनही त्यात बदल होणें अशक्य!"

पित्याकडून चन्द्रदीप्तचा हा निश्चय ऐकून कीर्तिचन्द्रिका फारच निराश झाली.

इकडे मनोज्ञमालेच्या पित्याला–राजा सोमवर्माला जेव्हा कळले की सूर्यकेतु चन्द्रदीप्तला कैद करून घेऊन गेला आहे, तेव्हा त्याने सूर्यकेतुशी युद्ध करायची घोषणा केली. ते ऐकून सूर्यकेतु आपल्या कन्येला बोलवून घेऊन म्हणाला–"सोमवर्माची युद्धाची घोषणा ऐकून तुला काळजीत पडण्याचे काहीच कारण नाही. आपल्या सैन्यापुढे त्याचे सैन्य नक्कीच निष्प्रभ ठरेल. आपल्या सेनापतीला ससैन्य पाठवून मी त्याचा सहज पाडाव करून टाकीन."

परन्तु आतापर्यंत जे काही घडले त्याबद्दल नीट खोलवर विचार करून कीर्तिचन्द्रिका आपल्या पित्याला म्हणाली–"बाबा, पण मीच आपला निर्णय आता बदलला आहे. स्वतः समोर राहून चन्द्रदीप्त व मनोज्ञमालेचा विवाह करून द्यायची माझी इच्छा आहे."

सूर्यकेतुनेही यावर स्वीकारात्मक आपली मान हलवली. मन्त्र्याच्या हातून त्याने विश्वक्रान्तकडे असे पत्र पाठवले की, "माझ्या मुलीने तुझ्या मुलाला मन्त्राच्या साह्याने जिंकलेले आहे, स्वतःच्या शक्तीनें नव्हे. तेव्हा तुला आपला पराभव झाला असे मानण्याची गरज नाही. तुझं राज्य तुझंच राहील. तुला उगीचच त्रास दिल्याबद्दल मी तुझी क्षमा मागतो." यानन्तर कीर्तिचन्द्रिकेसमक्ष चन्द्रदीप्त व मनोज्ञमाला यांचा विवाह झाला.

इतकी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा, कीर्तिचन्द्रिकेचं चन्द्रदीप्तवर खरोखरीच खूप प्रेम होते यात काही शंकाच नाही. चन्द्रदीप्तने तिचा अव्हेर केल्यावर मुनीच्या मन्त्रप्रभावाने तिनें त्याला युद्धात हरवून त्याचं हृदय जिंकायचा प्रयत्न केला. पण युद्धात जय होऊनही ती त्याचे हृदय जिंकू शकली नाही. अशा परिस्थितीत चन्द्रदीप्तचा सूड उगवायचा विचार न करता तिने मनोज्ञमालेचा त्याच्याशी विवाह का करवून दिला? तिचं हे सर्व वागणं अविवेकीपणाचं अन् अर्थहीन नाही वाटत? या प्रश्नाचं उत्तर माहीत असूनही देण्याचं तू टाळलंस तर तुझं मस्तक भेदून जाईल!"

तेव्हा राजा विक्रम उत्तरला- "कीर्तिचन्द्रिका मुळातच सात्त्विक स्वभावाची होती. चंद्रदीप्तवरील आपलं प्रेम ती विसरू शकत नव्हती. युद्धामुळे होणारी हानीही तिला पसन्त नव्हती; त्यामुळेच तर गुरूची मदत घेऊन तिने द्वन्द्वयुद्धाचा निर्णय घेतला. पण द्वन्द्वयुद्धात हारल्यानन्तर चन्द्रदीप्त जेव्हा राज्याला मुकायलाही तयार झाला, तेव्हा त्याचे मनोज्ञमालेवरचे उत्कट प्रेम तिच्या लक्षात आले. अशा परिस्थितीत स्त्रीसुलभ सहनशीलता व त्याग हे आपले गुण प्रकट करून कीर्तिचन्द्रिकेने स्वतःच चन्द्रदीप्त व मनोज्ञमाला यांचा विवाह लावून दिला. यात अविवेक किंवा अर्थहीनता यांचा जराही लवलेश नाही."

अशा तऱ्हेने मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ राजा विक्रमाच्या खांद्यावरून अदृश्य होऊन पुन्हा त्याच झाडाच्या फांदीवर लटकू लागला.

(कल्पित)

अतिशहाणा

सोमनाथला वाटे, की आपला मुलगा सुनन्द हा मोठा बुद्धिमान मुलगा आहे. त्याने सुनन्दला शिक्षण द्यावे म्हणून शहरात नेले आणि निर्मलानन्द नावाच्या गुरूकडे ठेवले.

काही दिवसांनी सोमनाथला काही कामा निमित्त शहरात जायचे होते. तो निर्मलानन्द-कडे ही गेला. त्याला पहाताच निर्मलानन्द म्हणाला–"तुझा मुलगा अतिशहाणा आहे; त्यामुळे त्याला शिकवणं फार कठीण काम आहे."

पण सोमनाथला ते काही पटेना. तो म्हणाला–"माझा मुलगा तर चांगला चलाख अन् खूपच बुद्धिमान आहे. मला असं वाटतं की आपणच त्याच्याकडे नीटसं लक्ष देत नसावेत."

हे उत्तर ऐकून निर्मलानन्दला फारच वाईट वाटले. त्याने सुनन्दला जवळ बोलावले व म्हटले–"हे बघ सुनन्द! जुन्या काळी आपल्या देशात इतके अद्‌भुत कलावान विणकर असत की त्यांनी विणलेली एक एक साडी काडेपेटीत सहज मावू शके! तुझ्या लक्षात आलं ना मी काय सांगतोय ते?"

सुनन्दने होकारात्मक मान हलवली.

"ठीक आहे, सांग बरं काय समजलं तुला?" गुरूने सुनन्दला विचारले.

"असंच की, त्या काळात कोडेपेटया इतक्या मोठाल्या असत की त्यात एकेक साडीही सामावू शके! बरोबर ना?" सुनन्द झटकन उत्तरला.

आता सोमनाथला शहाणपणा अन् अतिशहाणपणा यातला फरक कळून चुकला! 'आपण फटकन् काहीतरी बोललो', म्हणून त्याने निर्मलानन्दची क्षमा मागितली, आणि 'काहीही करून सुनन्दला नीट मार्गावर आणेन' असे त्याच्याकडून वचन घेऊन सोमनाथ घरी परतला.

महान् स्वप्नदर्शी भारत

भारताची अंतरचेतना कोणती?

विपिनचन्द्र पाल (१८५८-१९३२) एक श्रेष्ठ स्वतंत्रता-सेनानी होते. आजच्या बंगला देशातील साइचेल गावी त्यांच्या जन्म झाला. ते एक अद्‌भुत संघटक आणि प्रभावी वक्ते होते. असहयोग चळवळीतील ते एक आदर्श सैनिक होते आणि ब्रिटिश राज्यकर्त्यांनी त्यांचा अनेक प्रकारे छळ केला. भारतातील नवजागरणाच्या स्पर्शाने ते अभिभूत झाले होते. या महान् आत्म्याचे स्वप्न काय होते, ते आपण त्यांच्याच शब्दात जाणून घेऊ या.

"या पवित्र कार्यात भाग घेण्यासाठी देश, सर्व पुढारी नि मजूर, विद्वान् नि तत्त्वज्ञ, संघटक नि कार्यकर्ते यांना म्हणजेच प्रत्येकाला पाचारण करीत आहे. देश सर्वांना निमंत्रण देत आहे आणि ते स्वीकारणाऱ्या प्रत्येकाने महान् आत्मत्यागाची तयारी करायची आहे. आजपर्यंत जे लोक आपला फुरसतीचा वेळ आणि निरुपयोगी साचलेले धन देशाला अर्पण करीत होते, त्यांच्याकडून देश आता अधिक तोला-मोलाची मागणी करीत आहे. आता त्यांनी आपली मेहनतीची सर्व कमाई आणि आपलं सर्वस्व देशासाठी अर्पण करायचं आहे."

या महान् विभूतीच्या देशभक्ति नि त्यागातील कितपत अंश आपल्या ठिकाणी आहे आणि या देशभक्ताची मागणी आपण कितपत पूर्ण करीत आहोत याचा आपण आपल्या मनाशी आता नीट विचार करायला हवा.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. सर्वप्रथम हृदयारोपणाची शस्त्र-क्रिया कोणी केली?
२. ज्या रोग्यावर ही हृदयारोपणाची शस्त्र-क्रिया केली, तो कोण होता?
३. येशू ख्रिस्ताला जेव्हां सुळावर चढवलं, तेव्हां रोमन सम्राट कोण होता?
४. अति विशालकाय माकडाच्या जातीचे नाव काय?
५. विसाव्या शतकातील कोणत्या सम्राटाने प्रकटपणे जाहीर केले की त्याच्यात दैवी शक्तीचा अंश मुळिच नाही?
६. हे त्याने कोणत्या संदर्भात जाहीर केले?

[पान ३६ पहा]

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. शिपायांच्या बंडांतील घटनांचे आपल्या डोळ्यांनी पाहिलेले वर्णन लिहिणारा इंग्रजी पत्रकार कोण?

२. तो कोणत्या वृत्तपत्राचा प्रतिनिधि होता?

३. वाल्टेरने लिहिलेली प्रसिद्ध व्यंगात्मक कादंबरी कोणती?

४. २,२०० नाटके लिहिणारा नाटककार कोण?

५. बौद्ध धर्माचे ग्रंथ कोणत्या भाषेत लिहिलेले आहेत?

उत्तरावली

तुम्हाला माहीत आहे?

१. डॉ. क्रिश्चियन बर्नार्ड.

२. लुई वाश्कन्स्की.

३. टाइबीरियस.

४. मॉण्ट्रिल.

५. जपानी सम्राट हिरोहिटो.

६. दुसऱ्या विश्वयुद्धात झालेल्या जपानच्या पराभवाच्या वेळी.

साहित्य

१. विलियम होवर्ड रसेल.

२. लंडनचे 'दि टाइम्स'.

३. कॅनडाइड.

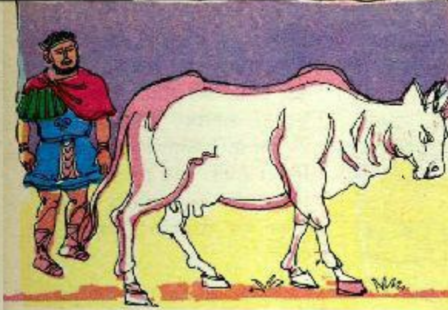
४. लोप डी वेगा ऑफ स्पेन (१५६२-१६३५).

५. पाली.

जगातल्या पौराणिक कथा—१

ड्रॅगॉनच्या दातांची पेरणी

टॉयरचा राजकुमार कॅडमस याला एकदा एक अशी दिव्यवाणी ऐकू आली की, काही विशेष अशी चिन्हें धारण केलेली गाय दिसली तर त्याने तिच्या मागे जावे आणि ती जेथे बसेल तेथेच एक शहर वसवावे. त्या वर्णनाची गाय कॅडमसने एकदा पाहिली आणि तो तिच्या मागे चालू लागला.

जनसमुदायापासून खूप दूर एका जंगलात ती गाय घुसली आणि एका जागी बसली. राजकुमाराने ओळखले की आपल्याला इथेच एक नगर निर्माण करायचे आहे आणि गाय बसलेली जागा हा त्या नगराचा केन्द्रबिंदु असावा, म्हणून कॅडमसने त्या जागी खूण करून ठेवली व तो तेथून निघून गेला.

काही लोकांना बरोबर घेऊन राजकुमार पुन्हा त्या जागी पोचला. कोणत्याही नगराची सुरुवात करण्यापूर्वी तिथे जाऊन रहाणाऱ्या लोकांनी पाण्याची सोय पहावी लागते, यासाठी कॅडमसने प्रथम आपल्या लोकांना आसपास पाण्याचा प्रवाह कोठे असेल, तर पाहून काढायला सांगितले.

राजकुमाराच्या त्या अनुयायांनी थोडा वेळ इकडे-तिकडे शोधले तेव्हा त्यांना कुठूनसा पाण्याचा खळखळ आवाज ऐकू आला. मोठ्या आनन्दाने ते त्या दिशेला धावले. परंतु ते जेव्हा ते पाणी पिऊ लागले, तेव्हा अचानक त्या धारे मागून एक राक्षसाकार प्राणी बाहेर पडला.

त्या राक्षसी ड्रॅगॉनने काही लोकांना पकडले. त्या बिचाऱ्यांनी त्याच्या पकडीतून सुटायचा खूप प्रयत्न केला, पण व्यर्थ ! ड्रॅगॉनने त्यांना मारूनच टाकले ! त्यांच्या मरणकाळच्या किंकाळ्यांनी कॅडमसला तेथे आकर्षून नेले.

राजकुमार कॅडमसने देवी अतेनची प्रार्थना केली आणि तिचा आशीर्वाद प्राप्त करून घेऊन त्याने ड्रॅगॉनवर हल्ला केला. मोठ्या धैर्याने व शौर्याने लढून शेवटी कॅडमसने ड्रॅगॉनला धराशायी केले.

लढताना ड्रॅगॉनचे दात इकडे तिकडे विखरून पडलेले होते. ते सर्व एकत्र करून राजकुमारने ते एका जागी एकत्र पुरून टाकले. हे सर्व त्याने देवीच्या सल्ल्यानेच केले. तसे केले नसते, तर त्या दातांमुळे खूपसे नुकसान झाले असते.

जिथे ते दात पुरले होते, तेथून अचानक सैन्याची एक पुरी तुकडी बाहेर पडली. ते सैनिक खूप रागीट आणि जो पुढे येईल त्याला मारायला उद्यत असल्यासारखे दिसत होते. ते सर्व पाहून राजकुमार एका खडकाआड दडून बसला.

खडकामागून राजकुमाराने एक दगड त्या ड्रॅगॉन सैनिकांमध्ये फेकला. दगड कोणी फेकला हे त्या सैनिकांना कळलेच नाही. एका योद्धयाने दुसऱ्याला रागाने विचारले–"तू फेकलास दगड ?" तो योद्धा म्हणाला–"मी ? नाही, नाही."

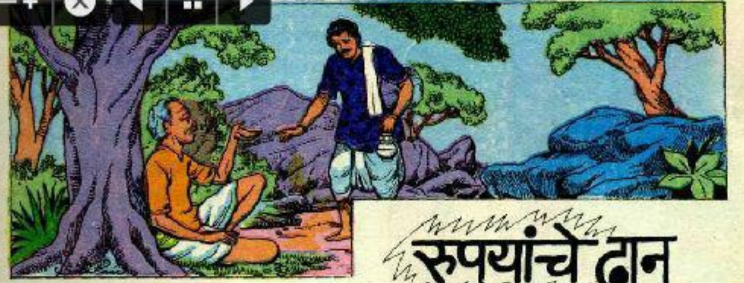
अशा प्रकारे तू-तू, मी-मी करत त्या सैनिकांमध्ये भांडण सुरू झाले. प्रत्येकजण दुसऱ्यावर आरोप लादू पहात होता. 'दगड आपण फेकला' असे कबूल करायला कोणीच तयार नव्हता, कारण तो खरं तर कॅडमसनेच फेकला होता. पण त्यामुळे भांडण विकोपाला जाऊन ते सैनिक आपापसातच लढले आणि मेलेही !

शेवटी त्यांच्यातले फक्त पाचच सैनिक जिवन्त राहिले. त्या पाचांनीही कॅडमसला आपला नायक बनवले. तेथे बनणाऱ्या नगराच्या बांधणीत सहाय्य करायचेही त्यांनी कबूल केले. त्यामुळे राजकुमाराला खूपच आनन्द झाहे !

अशा तऱ्हेने ग्रीसमध्ये थेब्स शहर निर्माण झाले. थेब्सच्या राजपरिवाराचे पूर्वज व संस्थापक ते पाच योद्धेच बनले. अनेक शतकांनन्तर महान् सम्राट शिकन्दर याने हे शहर नष्ट केले. तो प्रान्त आता थिपाइ नावाने ओळखला जात आहे.

रुपयांचे दान

सीताराम एक नंबरचा कंजूस होता. एक दिवशी तो काही कामासाठी शेजारच्या गावी गेला आणि काम झाल्या-बरोबर जंगलातील रस्त्याने आपल्या गावी परत येऊ लागला. इतक्यात त्याला एका झाडाखाली एक म्हातारा दिसला. बिचारा खोकत-कण्हत हैराण झालेला होता. सीता-रामला पाहून म्हाताऱ्याने गयावया केली– "महाराज, मी तहानेने व्याकुळ झालो आहे. थोडं पाणी पाजून मला जिवदान द्या."

म्हाताऱ्याचं बोलणं ऐकून सीताराम थोडा थबकला नि म्हणाला–"तू मला ओळखत नाहीस. मी आहे एक नंबरचा कंजूस ठाऊक आहे तुला?

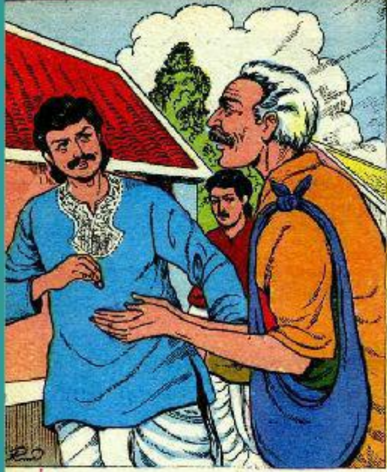
म्हाताऱ्याने अमळ विचार केला. एक चांदीचा रुपया सीतारामला दिला नि त्याच्या लोट्यातील पाणी घटाघट पिऊन आपली तहान भागवली. मग तो सीता-रामला म्हणाला–"महाराज, मी पण तुमच्या बरोबर तुमच्या गावी येतो. तुम्ही मला मदत केली. त्या बदल्यात मी तुम्हाला शेकडो रुपये मिळवून देईन."

"तू तर कंगाल भिकारी, तू कसली मला मदत करणार?" सीताराम म्हणाला.

हे ऐकून म्हातारा जरा सुद्धा निराश झाला नाही. मोठ्या आत्मविश्वासाने तो सांगू लागला–"माझ्या बुद्धीची ताकत अशी-तशी समजू नका. मी उद्या आपल्या घरा-समोर उभा राहून दान मागेन! आपण मला एक रुपया दान द्यायचा. बस, पहा कमाल होईल, मी आपल्याला पैसाच पैसा देईन!"

चिडून सीताराम म्हणाला–"काय म्हणतोस, रुपया! नाही बाबा, एक फुटकी कौडी सुद्धा मी तुला देणार नाही."

"आहो, तुम्ही असे घाबरताय काय? मी काय म्हणतो आहे, ते नीट समजून तरी

घ्या. आपण मला दान दिलं तर लोकांना वाटेल माझ्यात काही तरी महिमा आहे. आपण मला मदत केलीत तर मी आपल्याला रोज हजार रुपये देत जाईन!" म्हाताऱ्याने आपली योजना समजावून सांगितली.

"रोज हजार रुपये देणार ही तुझी योजना तर मोठी आकर्षक आहे. पण तुझा काय भरोसा? एकाद्या वेळी माझा रुपया ही जाणार नाही कशावरून?" सीतारामने आपली शंका प्रदर्शित केली.

"इतका संशय असला, तर आताच मी तुम्हाला हा रुपया देतो. उद्या हाच मला तुम्ही दान म्हणून द्या. मग तर झालं!" असं म्हणत म्हाताऱ्याने एक रुपया सीतारामच्या हाती दिला. आता सीताराम दान द्यायला तयार आला.

सीताराम बरोबर म्हातारा ही त्याच्या गावी आला. दुसऱ्या दिवशी ठरल्याप्रमाणे सर्व काही झाले. गावात सगळीकडे वार्ता पसरली की सीतारामने एक रुपया दान दिला. गावातल्या लोकांना वाटलं की ज्या अर्थी सीताराम सारख्या कंजूस माणसाने एक रुपया दान दिला त्या अर्थी या म्हाताऱ्यात जरूर काही विशेषता असली पाहिजे. सामान्य माणसे ही म्हाताऱ्याचा शोध घेऊन येत आणि एकेक रुपया देऊन जात.

अशा प्रकारे एका दिवसात म्हाताऱ्याजवळ दहा हजार रुपये जमा झाले. म्हाताऱ्याने ठरल्याप्रमाणे एक हजार रुपये सीतारामला दिले आणि म्हणाला–"उद्या ही तुम्ही मला असाच एक रुपया दान द्यायचा. विसरायचं नाही हं!"

सीतारामने पुन्हा शंका प्रदर्शित केली– "आता हे एक हजार रुपये माझे झाले. उद्या तुला रुपया दिला, अन् तो घेऊन तू पळून गेलास तर? माझं निष्कारण नुकसान होईल एक रुपयाचं!"

म्हाताऱ्याने पुन्हा एक रुपया सीतारामच्या हाती दिला नि तो निघून गेला.

दोन आठवड्यात सीतारामला रोज हजार हजार रुपये देऊन ही म्हाताऱ्याजवळ

आता एक लाख रुपये जमले. या रकमेतून म्हाताऱ्याने एक छान घर खरेदी केलं. स्वयंपाक करण्यासाठी नि घरातील इतर कामासाठी म्हाताऱ्याने दोन नोकर ठेवले. जमा झालेली रक्कम व्याजाने देऊन तो आरामात जीवन जगू लागला. तरी ही सीताराम कडून म्हातारा रोज एक रुपया दान घेत राहिला.

जे लोक म्हाताऱ्याला रोज दान करीत, त्यांच्या मनात एक शंका निर्माण झाली. म्हाताऱ्याच्या रोजच्या कामांवर बारकाईने नजर ठेवण्याचे काम त्यांनी एकावर सोपवले. दोन दिवसांत त्या गुप्तचराकडून वस्तुस्थितीची जाणीव त्यांना झाली. मग त्यांनी सीताराम आणि म्हातारा यांना दोषी ठरवून त्यांच्या विरुद्ध न्यायालयात फिर्याद केली. सीताराम नि म्हाताऱ्याला न्यायाधीषाने बोलावून घेतले आणि त्यांचे काय म्हणणे आहे ते विचारले.

म्हातारा जरा ही घाबरला नाही. त्याने धैर्याने न्यायाधीशाला सांगितले-"महाराज, जे काही घडलं त्यात सीतारामने कोणाला धोका दिलेला नाही. माझ्यावर विश्वास ठेवून तो मला दान देत राहिला. ज्या अन्य लोकांनी मला दान दिलं, त्यांना मी काही वचन दिलं नव्हतं. ते आपण होऊन माझ्याकडे आले आणि त्यांनी मला दान.

दिले. अशा रीतीने माझ्याजवळ पुष्कळ पैसा जमला. दान घेणं यात तर काही चूक नक्कीच नाही. माझ्यामुळे या गावातल्या कोणाचं ही दहा-पंधरा रुपयांहून अधिक नुकसान झालेलं नाही. जे दिलं, ते ही त्यांनी स्वखुषीने दिलं आहे. सीतारामने दान दिल्यामुळे माझा खूप फायदा झाला, म्हणून मी सीतारामला रोज एक हजार रुपये देत राहिलो."

तक्रार करणारांनी निवेदन केलं–"ही सगळी याने रचलेली गोष्ट आहे. खरं म्हणजे सीताराम नि म्हाताऱ्याने मिळून आम्हांला लुटायचा एक कट रचला. यांना असंच सोडलं तर हे गावोगाव जाऊन असंच

लोकांना फसवतील. यांना कडक शिक्षा दिली पाहिजे!"

तेव्हां हात जोडून म्हातारा न्यायाधीशाला म्हणाला—"महाराज, मी पंचवीस वर्षांचा होतो, तेव्हाच ही युक्ति मला सुचली होती. ही कल्पना घेऊन मी अनेक गावातून फिरलो. पण कुठेच माझी डाळ शिजली नाही. शेवटी म्हातारपणी या इथे मला यश मिळालं!"

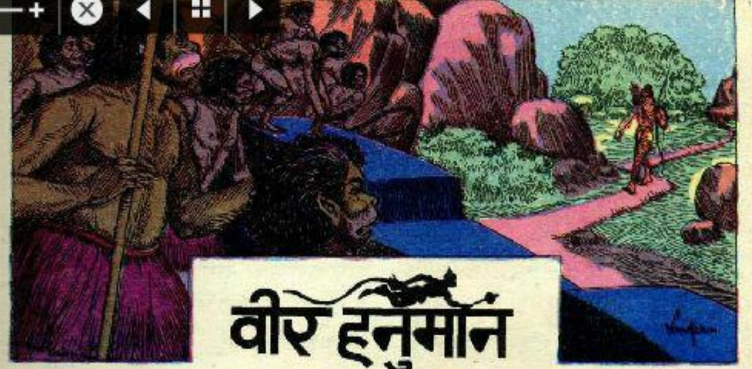
"तुझ्या बोलण्यावर आमचा विश्वास नाही. या गावात तुला जर यश मिळालं, तर तसंच अन्यत्र का न मिळावं?" न्यायाधीशाने विचारले.

म्हाताऱ्याने समजावून सांगितलं—"त्याचं एक खास कारण आहे. इतर ठिकाणचे लोक सीताराम सारख्या कंजूस माणसाचा अनादर करीत. तो करील तसे ते करीत नसत. म्हणून त्या गावात माझी योजना सफळ झाली नाहीं. इथली गोष्ट मात्र वेगळी आहे. सीताराम जे करील, त्याप्रमाणे करून आपला फायदा करून घ्यावा, असं मानणारे निदान इथे दहा हजार लोक तरी निश्चित आहेत. म्हणूनच माझ्या योजनेला इथे प्रचंड प्रतिसाद मिळाला. मला वाटते, संपूर्ण जगात असं दुसरं गाव नाही."

म्हाताऱ्याने आपल्या बुद्धीच्या साह्याने दाखवून दिलं की या गावातले लोक कसे स्वार्थी आहेत, आणि जे दान देतात ते ही स्वार्थ-भावनेनेच देतात. तक्रार करणाऱ्यांच्या ही लक्षात आलं की म्हाताऱ्याला यश मिळालं याचं कारण लोकांचा स्वार्थीपणा आहे, यात म्हाताऱ्याची काही धोकेबाजी नाही. मग म्हातारा नि सीताराम दोघांना सोडून देण्यात आले.

आता सीतारामला ही म्हाताऱ्याच्या म्हणण्यातील मख्खी समजली. त्यामुळे त्याच्या ही विचारात चांगलाच बदल घडून आला. त्याने आपला कंजूसपणा सोडून दिला नि तो महादानी आणि समाजसेवक बनला. त्यानंतर गावात कोणी ही कंजूस दिसेनासा झाला.

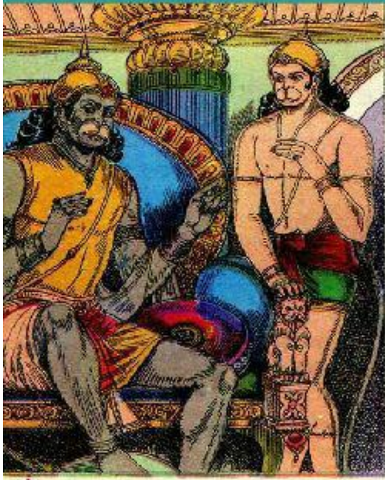

रामाच्या आज्ञेनुसार लक्ष्मण किष्किंधेला जायला निघाला, त्याच्या खांद्यावर धनुष्य लटकलेलं होतं. सुग्रीवाकडे जाऊन काय बोलायचं, त्यावर तो काय उत्तर देईल, आणि त्यावर आपण काय प्रत्युत्तर द्यायचं वगैरे विचार त्याच्या मनात येत होते. खरं म्हणजे तो जरा चिंतेतच होता. रामाला मदत करण्यासाठी सुग्रीव अजून का आला नाही, त्याच्या मार्गात काही नवीन अडचणी तर निर्माण झाल्या नाहीत ना याबाबत निरनिराळ्या विचारांनीं त्याच्या मनात थैमान घातले होते.

दूर लक्ष्मणाला पाहून प्रथम वानरांना वाटले कोणी शत्रुच येत आहे. म्हणून झाडे, दगड वगैरे घेऊन ते युद्धाला तयार झाले. हे सर्व पाहून लक्ष्मणाचा राग अधिकच भडकला. त्याच्या चेहऱ्यावरील क्रोध पाहून वानर अमळ घाबरले आणि त्यांनी सुग्रीवाकडे जाऊन त्याला लक्ष्मण येत असल्याची वार्ता दिली. पण सुग्रीव यावेळी आपल्या रंग-महालात विलास करीत होता. एक सुंदरी आपल्या सुरेल आवाजात एक राग आलापीत होती नि सुग्रीव तन्मयतेने संगीतानंद लुटत होता. त्याने इकडे लक्षच दिले नाही.

अंगद घाबरून लक्ष्मणाला सामोरा आला. लक्ष्मण त्याला म्हणाला—"बाळा, सुग्रीवाला जाऊन सांग की मीं आलो आहे. त्याला सांग की माझा भाऊ फार दुःखी आहे, म्हणून मी आलो आहे. रामाने मला

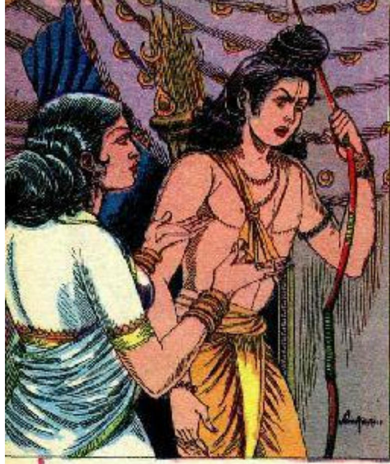

सुग्रीवाला घेऊन येण्यासाठी पाठविले आहे. जर सुग्रीव माझ्या बरोबर न आला तर राम रागावेल नि ःग काय होईल हे सांगता येणार नाही. त्याने लवकर मला भेटायला यावे नि माझे म्हणजे ऐकावे असं तू त्याच्याकडे जाऊन सांग."

अंगद ताबडतोब सुग्रीवाकडे गेला आणि अतिशय रागाने लालबुंद लक्ष्मण त्याला भेटायला आल्याचा निरोप सांगितला. यावर सुग्रीव आपल्या मन्त्र्यांना म्हणाला–"मी काही चुकीचं काम केलेलं नाही, किंवा काही चुकीचं बोललो नाही. मग हा लक्ष्मण माझ्यावर का इतका रागावला आहे हे माझ्या लक्षात येत नाही. माझ्या शत्रूंनी माझ्या विरूद्ध त्याचे कान भरलेले दिसताहेत. मीं भ्यायलो आहे आहे असं कोणी समजू नये. मला राम-लक्ष्मणांचं कसलं भय? ते दोघे तर माझे मित्र आहेत. त्यांनीं अकारण माझ्यावर जे उपकार केलेले आहेत, त्यांची परतफेड मी करू शकेन की नाही याबद्दल मला भीती वाटते. तरी पण त्यांना सर्वतोपरी मदत करण्याची माझी इच्छा आहे, त्यासाठी जे काही करायचे त्याची पूर्वतयारी मी करून चुकलो आहे. मला यश मिळेल की नाही, याबाबत माझं मन सचिंत आहे."

त्यावेळी सर्व मन्त्र्यांसमक्ष बुद्धिवान हनुमान सुग्रीवाला म्हणाला–"राजन्, रामाने आपल्यावर केलेले उपकार आपण विसरला नाहीत ही फार चांगली गोष्ट आहे. असावधपणे आपण तिकडे लक्ष दिलेले नाही हे मात्र खरे! आता शरद ऋतु सुरू झाला. युद्ध करण्यासाठी हीच वेळ योग्य होय. म्हणूनच लक्ष्मण आला असावा. पत्नी-विरहाने व्याकुळ झालेल्या रामाने लक्ष्मणाकरवी काही कटु गोष्टी ऐकवल्या असल्या तर आता ते आपल्याला सहन केलं पाहिजे. आपण आपले कर्तव्य विसरलो हे विसरून चालणार नाही. लक्ष्मणाला शांत करण्यासाठी काही अन्य उपाय दिसत नाही. तुमच्या कल्याणासाठी मंत्री या नात्याने मी हे सगळं बोललो. आपला मुलगा व अन्य

भाईबंदांसह लक्ष्मणाकडे जा आणि त्याला नम्रतापूर्वक नमस्कार करून हे सगळं सांगा. मग लक्ष्मणाचा पारा खाली उतरेल. रामाला मदत करण्यात आपल्याला यश मिळणार नाही असे का बरे तुम्हाला वाटते?"

अंगद गेला नि लक्ष्मणाला आपल्या बरोबर घेऊन परत आला. किष्किंधेतील वानर-प्रमुखांची घरे पहात लक्ष्मण सुग्रीवाच्या महालापर्यंत पोचला. सुग्रीवाचं घर म्हणजे जणू इन्द्र-भवन! सुग्रीवाच्या अंतःपुरातून वीणा-वादनाचे सूर ऐकू येत होते. तेथे अनेक सुंदर स्त्रिया विहरत होत्या. सुग्रीव भोग-विलासात दंग झालेला दिसत होता. हे पाहून लक्ष्मणाला अतिशय राग आला. त्याने धनुष्याची प्रत्यंचा ओढली, तो ध्वनि सर्वत्र दुमदुमला.

तो भयानक आवाज ऐकताच लक्ष्मण आल्याचं सुग्रीवाला समजलं. इतकंच नाही तर भीतीमुळे त्याचं ऊर धडधडू लागलं. गळा सुकून गेला. तो ताराला म्हणाला—"तारा, हा लक्ष्मण तर मोठ्या सौम्य स्वभावाचा आहे. त्याला आता का बरे इतका राग यावा? मी असं काय त्याचं त्याचं घोडं मारलंय? तू थोडी पुढे चल, त्याचा राग शमविण्याचा प्रयत्न कर. मी मागून लगेच येतोय!"

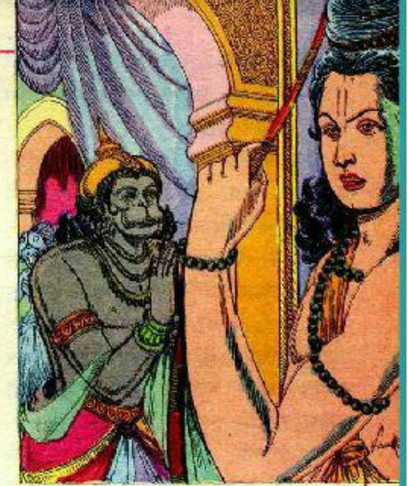
तारा लक्ष्मणापाशी आली नि म्हणाली— "लक्ष्मणा, आपल्या मित्र सुग्रीवावर असं क्रोधित होणं तुला शोभतं का? त्याची तुझं काम करण्याची मनापासून इच्छा आहे. या कामी अमळ विलंब झाला हे खरं आहे. तुझ्या सारख्या महापुरुषाने यःकश्चित् सुग्रीवावर असं रागावूं नये. लक्ष्मणा, तू सुग्रीवाला माफ कर."

मग लक्ष्मणासह तारा महालाच्या अंतर्भागात निघून गेली. सुग्रीव स्वर्णभूषणें लेवून पुष्पमाला धारण करून सुवर्णसिंहासनावर आरूढ झालेला होता. त्याच्या अवतीं-भवती अप्सरांसारख्या काही सुंदर युवती वावरत होत्या. हे सर्व पहाताच लक्ष्मणाच्या तळपायाची आग मस्तकाला गेली.

लक्ष्मणाला पहाताच सुग्रीव आपल्या सिंहासनावरून उतरून खाली आला. आसपासच्या सर्व सुंदर स्त्रिया उठून उभ्या राहिल्या.

नम्रपणे लक्ष्मणाला त्याने अभिवादन केले. लक्ष्मण त्याला म्हणाला—"रामाने तुझं काम तर केलं, आता रामाचं काम तू करायला नकोस का? तू कृतघ्न नि खोटं बोलणारा आहेस. सीतेचा शोध करण्याचं काम तू अजून का सुरू केलं नाहीस? तू असा कृतघ्न असशील असं रामाला अगोदरच माहीत असतं, तर त्याने तुला मदत केलीच नसती! तू अशा रीतीने वानरांचा राजा बनला असतास का? मी आता तुला आपल्या बाणांनी वालीकडे पाठवू शकतो!"

सुग्रीवाची बाजू घेऊन तारा म्हणाली— "लक्ष्मणा, सुग्रीव द्रोही नाही, नि दुष्ट ही नाही. त्याला कृतघ्न का म्हणतोस? अनेक वर्षे त्याने हाल-अपेष्टात काढली, आता कुठे थोडं सुख त्याच्या वाट्याला आलेलं दिसतंय! तुझ्या सारख्या मित्राने याबद्दल त्याला क्षमाच केली पाहिजे नाही का? रामासाठी सुग्रीव मला आणि रूमालाच काय, सगळं काही सोडून देऊ शकतो. सीतेचा शोध करून तो तिला रामापर्यंत निश्चित घेऊन येईल. हे काम करण्यासाठी तो रावणाशी ही युद्ध करील. या कामा-

साठीच त्याने सर्व वानरांना तावडतोब इकडे यायला फर्मावलं आहे. सर्व वानर आता इकडे येतच असतील. ते आजच इथे पोचतील. म्हणून लक्ष्मणा, राग सोडून दे, शांत हो."

आता लक्ष्मणाच्या रागाचा पारा थोडा उतरला. मग सुग्रीवाला ही जरा हलकं वाटलं. तो लक्ष्मणाला म्हणाला—"लक्ष्मणा, मला क्षमा कर. काम सुरू करायला मला थोडा उशीर झाला. जगात कोणाच्या हातून चूक घडत नाही बरं?"

प्रेमपूर्वक सुग्रीवाकडे पहात लक्ष्मण म्हणाला—"रावणाशी युद्ध करण्यासाठी तुझी मदत मिळाली, की आणखी काय

पाहिजे आम्हाला ? तू आता माझ्या बरोबर चल, नि दुःखी रामाला आश्वासन देऊन त्याचं सांत्वन कर."

जवळच उभ्या असलेल्या हनुमानाला सुग्रीवाने आज्ञा दिली–"जगातील सर्व वानरांना बोलविण्यासाठी सर्वत्र आपले दूत पाठव. मी अगोदरच काही दूत पाठवलेले आहेत. आळशी बनून कोणी जाऊ इच्छित नसेल, तर त्याला माझ्याकडे पाठवून दे. दहा दिवसात जे वानर येथे पोचणार नाहीत त्यांना मृत्युदंड मिळेल अशी ही घोषणा कर."

सुग्रीवाच्या आज्ञेनुसार हनुमानाने किष्किंधेतील सर्व वानरांना दाही दिशांत पाठवून दिले.

सुग्रीवाने एक सोन्याची पालखी मागवून घेतली. पालखीत आपल्याबरोबर लक्ष्मणाला बसवलं आणि मोठ्या दिमाखाने आपल्या परिवारासह रामाकडे जायला निघाला. सुग्रीव लक्ष्मणासह पालखीतून खाली उतरला नि हात जोडून उभा राहिला. मग तो रामाला साष्टांग नमस्कार करायला निघाला. इतक्यात रामाने त्याला प्रेमभावाने आलिंगन दिले. आता सर्व जण बसले.

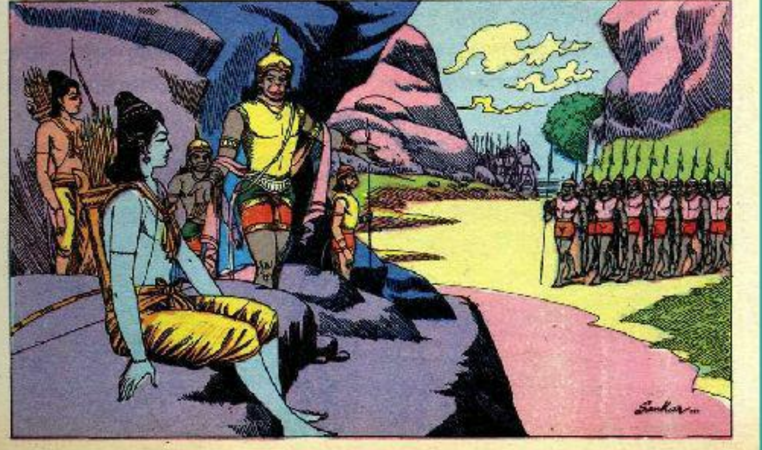
युद्धाची वेळ आल्याची रामाने सुग्रीवाला आठवण करून दिली. सुग्रीव म्हणाला–"रामा, कोटयवधि प्रतापी वानर तुला साह्य करण्यासाठी येत आहेत. रावणाचा सपरिवार अंत करून, ते सीतेला तुझ्यापर्यंत पोंचवतील!"

सुग्रीवाने आपल्यासाठी जी पूर्वतयारी केली आहे ती पाहून रामाला आनन्द झाला. तो म्हणाला–"हे सुग्रीव, तुझ्या मदतीने मी जरूर शत्रूचा अंत करीन असे मला वाटते."

याच वेळी आकाशात धूळ उडालेली दिसली. वानरांच्या झुंडीच्या झुंडी येताना दिसल्या. नदीच्या किनाऱ्यावरून, समुद्र-तटावरून नि डोंगरातून कोटयावधि वानर येत असलेले दिसले. काही पांढरे होते, काही तांबडे तर काही भुरकट रंगाचे. शतवली नावाचा एक वानर श्रेष्ठ अनेक वानरांना घेऊन येत होता. ताराचे वडील सोनेरी वर्णांचे महावीर सुषेण कोटि-कोटि वानरांसह येताना दिसले. गवाक्ष आणि धूम्र वानर नि भल्लूक सेनेनिशी आले. नील काळ्या वानरांना घेऊन आला. गवय आपल्या बरोबर कोटयवधि वानर घेऊन आला. दरीमुख, मेंद, द्विविद, गज हे ही अनेक वानरांच्या सह येऊन पोचले. जांबवान दहा कोटि भल्लूक-सेना घेऊन आला. गंधमादन आणि अंगद हे ही बहुसंख्येने वानरांना-घेऊन आले. अशा रीतीने जगातील सर्व वानरवीर किष्किंधेला येऊन पोचले. त्यांच्या कोलाहलाने आकाश नि पृथ्वी दुमदुमून गेली.

सर्व वानर-प्रमुख सुग्रीवाजवळ आले आणि त्यांनी भक्ति-भावाने सुग्रीवाला नमस्कार केला. सुग्रीवाने सर्वांना रामाच्या हवाली केले आणि सांगितले–"तुम्ही सर्व

जण आपापल्या सेनांना वनात नि नदी-किनाऱ्यावर नीट बसवा, त्यांना जे पाहिजे ते सर्व द्या."

नंतर सुग्रीव रामाला म्हणाला–"तुझ्या आज्ञेनुसार पुढे जाण्यासाठी कोटि-कोटि संख्येने वानर आलेले आहेत. त्यांच्यात कामरूप, पर्वतशरीरधारी, कामगमन करणारे असे अनेक भयानक पराक्रमी-प्रतापी वीर आहेत. तू आपल्या इच्छेप्रमाणे यांना आज्ञा दे. या वानरांनी काय करावं हे मी चांगलं जाणतो. तरी पण तूच आज्ञा द्यावीस हे बरं!"

रामाने आनंदाने सुग्रीवाला आलिंगन दिले आणि म्हणाला–"सुग्रीव, सीता जिवंत तर आहे ना? रावण कोठे आहे? मला सगळं नीट माहीत असलं पाहिजे. सीता जिवंत आहे हे खात्रीपूर्वक समजलं म्हणजे मग काय करायचं त्याची योजना आखू. म्हणून माझ्या इच्छेनुसार वानरांना आज्ञा देण्याचं काम तूच करावंस हे योग्य, असं मला वाटतं!"

विनत आणि पर्वताकार यांना बोलावून लाख वानरांना पूर्व दिशेला जाण्याची आज्ञा सुग्रीवाने दिली. रावणाचं निवास-स्थान आणि त्याने सीतेला ठेवल्याची जागा शोधून काढण्याची आज्ञा त्यांना देण्यात आली. हा सर्व तपास करून परत येण्यासाठीं त्यांना एक महिन्याची मुदत देण्यात आली.

त्याचप्रमाणे सुग्रीवाने काही वानरांना दक्षिण दिशेला पाठवले. दक्षिणेकडे निघालेल्या या वीरात नील, हनुमान, जांबवान, सुहोत्र, शरारी, शरगुल्म, गज; गवाक्ष, गवय, ऋषभ, मेंद, द्विविद, विजय, गंधमादन, उल्कामुख, अनंग, अंगद इत्यादि वीर होते. त्यांच्या मागे विशाल वानर-सेना होती.

यानंतर सुग्रीवाने ताराचे वडील सुषेण यांना अनेक वानर-वीरांसह पश्चिम दिशेकडे पाठवले आणि एक लाख वानरांसह शतवलीला उत्तर दिशेकडे रवाना केले.

डिसेम्बर फुलं

खूप जुनी गोष्ट आहे. रशियातल्या एका गावात एक श्रीमन्त माणूस रहात असे. त्याच्या मुलीचं नाव होतं सोनिया. सोनियाची आई वारली अन् तिच्या बापाने दुसरं लग्न केलं. या दुसऱ्या बायकोला जी मुलगी झाली, तिचं नाव होतं नटाशा.

नटाशा जसजशी मोठी होऊ लागली तसतशी सावत्र आई सोनियाचा अधिकाधिक द्वेष करू लागली. दोघी मायलेकी मिळून बिचाऱ्या सोनियाला तऱ्हेतऱ्हेने छळत असत.

सोनिया दिसायला खूप सुन्दर अन् स्वभावाने खूप शान्त आणि सहनशील होती. सावत्र आईने कितीही छळलं, कितीही काम सांगितली, तरी ते सर्व हसतमुखाने सहन करी. घरातली सर्व कामं आनन्दाने करून टाकी. हे सर्व डोळ्यांनी पाहूनही, कजाग बायकोमुळे सोनियाचा बाप काही बोलू शकत नसे.

त्या मायलेकींनी एकदा ठरवलं की सोनियाला कायमचंच घरातून काढून लावावं! त्यासाठी त्यांनी असं ठरवलं की, तिला एकादं असं असाध्य काम सांगावं की सोनिया जंगलातच भटकत राहील.

डिसेम्बर महिना चालू होता, थंडीचे दिवस! रशियात हिवाळा फार कडक असतो, सगळी जमीन बर्फाने झाकून जाते. एकादं छोटं झुडूपसुद्धा अशा वेळी कुठे उगवत नाही.

सावत्र आईने सोनियाला जवळ बोलावून म्हटले–"हे बघ सोनिया! वैद्याला औषधासाठी डोंगरावर उमलणारी काही फुलं हवी आहेत. कितीही त्रासदायक असलं, तरी हे काम तुला करायलाच हवं. जाऊन फुलं घेऊन ये. लवकर जा!"

सोनिया मोठ्या आनन्दाने फुलं आणायला निघाली. तिला जाताना पाहून दोघी मायलेकी खूप खुष झाल्या. त्यांना वाटलं

रशियन लोककथा

की आता काही ही परत येऊ शकणार नाही!

सोनिया घरातून निघून सरळ जंगलात पोचली. तिथे फिर॒ना फिरता ती एका डोंगराळ भागात गेली. डोंगरावर सर्वत्र बर्फच बर्फ पसरलेला होता! कुठे एकादी लहानशी पायवाटही दिसत नव्हती. दुरून तिला एका ठिकाणी प्रकाश चमकताना दिसला. सोनिया त्या प्रकाशाच्या दिशेने चालू लागली.

ती जसजशी पुढे जात राहिली, तसतसा तो प्रकाश मोठा-मोठा होत गेला. सोनियाला याचं मोठं आश्चर्य वाटलं! शेवटी ती प्रकाशाच्या जवळ जाऊन पोचली. तिथे एक आग जळत होती. थंडीपासून रक्षण करण्यासाठी लाकडं पेटवून काही माणसं भोवताली बसलेली होती. सोनियाने बेधडक त्या लोकांना तिथे प्रणाम केला.

तिथे बसलेले ते पुरुष संख्येने अकरा होते. जवळच मोठ्याशा सिंहासनावर त्यांचा म्हातारा राजा बसलेला होता. त्याच्या डोक्यावर मुकुट आणि हातात राजदंड होता! सोनियाच्या अभिवादनाचा त्याने स्वीकार केला.

त्या अकरा जणांपैकी एकाने तिला विचारलं–"कोण आहेस बाळ तू? इतक्या थंडीत, अंधाऱ्या रात्री तू मानवांना दुर्गम अशा या मुलुखात कशी काय आलीस? असं काय काम पडलं, म्हणून तू असलं साहस केलंस?" नंतर तो माणूस आपली माहिती सांगू लागला–"आम्ही सर्व एकेका महिन्याचे राजे, आम्ही बाराजण आहोत! अन् जानेवारी, फेब्रुवारी, मार्च, एप्रिल अशी आमची नावं आहेत. एकेक महिना पाळी पाळीने त्या सिंहासनावर बसून आम्ही राज्य करतो. त्या सिंहासनावर बसले आहेत ना, ते डिसेम्बर महाराज."

सोनियाने लगेच वळून डिसेम्बर महाराजांकडे पाहिले. त्या आगीच्या प्रकाशात सोनिया सोन्याच्या पुतळ्यासारखी चमकताना दिसू लागली. डिसेम्बर महाराजांनी तिच्याकडे पाहिले. तिच्या चेहऱ्यावर स्मितहास्य दिसत होतं, तरीही त्या हास्यामागे भोळ्या भावाबरोबरच एक प्रकारचा उदासपणाही जाणवत होता.

सोनियाने त्यांना आपली रामकहाणी सांगितली. ती ऐकून डिसेम्बर महाराजांनाही फार वाईट वाटलं. त्यांनी तिचे सान्त्वन करून 'जून-महाराजांना' सिंहासनावर येऊन बसायला सांगितलं, अन् स्वत: ते सिंहासनावरून उठून खाली आले.

जून राजा सिंहासनावर जाऊन बसला, आणि राजदंड हातात घेऊन तो काही पुटपुटू लागला. तावडतोब डोंगरावरचा सारा बर्फ विरघळून त्याचं पाणी झालं. पाहता-पाहता सगळी जमीन हिरवीगार दिसू लागली. रोपं उगवली! पिकं डोलू लागली!! फुलझाडांवर फुलं फुलली!!! झाडांवर फळंही दिसू लागली!!!!

राजाच्या परवानगीने सोनियाने झग्यात मावतील तेवढी फुलं तोडून घेतली. राजाने तिला वरदान दिलं की–'घरी पोचेपर्यंत फुलं सुकणार नाहीत.' अशा तऱ्हेने सोनियाची इच्छा पूर्ण करून जून राजा पुन्हा सिंहासनावरून उतरून शेकोटीपाशी जाऊन बसला. पुन्हा डोंगरावर दाट बर्फ जमलं अन् सर्वत्र धुकं पसरलं!

त्या बाराही राजांना सोनियाने नमस्कार केला, अन् तिथून ती घराकडे निघून गेली. सोनियाला परतलेली पाहून तिची आई आणि बहीण दोघीही दचकल्या! फार आश्चर्य वाटलं त्यांना!

सोनिया परत येऊच शकणार नाही असं त्या मायलेकींना वाटलं होतं, पण ती परत आली. इतकंच नाही, तर तिने फुलांचे दिवस नसतानाही फुलं पैदा केली होती! यावर त्या दोघींच्या मनात तिच्याबद्दल ईर्ष्या जागृत झाली.

"ही फुलं तुला कशी मिळाली सांग?" आईने रागावून विचारले. सोनियाने घडलेली सर्व हकीकत अगदी जशीच्या तशी सांगून टाकली. अशी पूर्वी कधी न पाहिलेली फुलं आणायला आता नटाशाही घराबाहेर पडली. मोठ्या कष्टाने ती त्या डोंगराळ भागात पोचली. तिलाही डोंगरावरचा तो शेकोटीचा प्रकाश अन् नन्तर त्याच्या चारी बाजूंना बसलेले महिन्यांचे राजे दिसले.

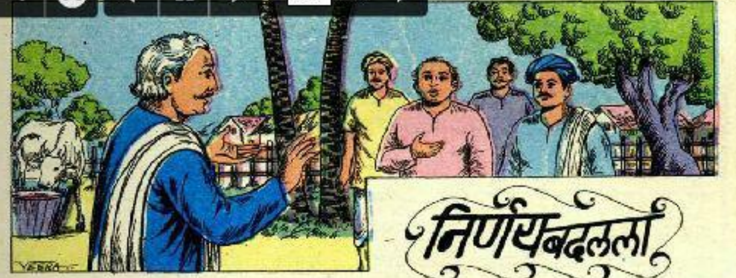
त्यातल्या एका राजाने नटाशाला पाहून तिची विचारपूस केली. नटाशा उत्तरली– "चला, तुम्ही आपापली कामं करा. तुम्हाला माझी काय पंचाईत?" आणि ती तिथून जायला निघाली. ती चार पावलं सुद्धा चालली नसेल इतक्यात राजाने हातातला दंड हलवला! तावडतोब कडकडाट झाला अन् एकदम बर्फाचे थर तिच्यावर कोसळले! अशा प्रकारे नटाशा बर्फाखाली दबून गेली.

मुलीची खूप वाट पाहून शेवटी तिची आईही तिला शोधायला निघाली. तीही त्या पहाडी मुलुखात पोचली. शेकोटीजवळच्या राजाने विचारलेल्या कुशल प्रश्नांना तिने दुरुत्तरे केली. त्यामुळे नटाशासारखीच तिच्या आईचीही अवस्था झाली.

आई अन् बहीण परत येत नाहीतसं पाहून बिचारी सोनिया व्याकुळ झाली. ती तावडतोब त्या महिन्यांच्या राजांकडे गेली. त्यांच्याकडून तिला त्या दोघींबद्दल सर्व काही कळले. पण त्या राजांच्या खूप काकुळतीनं विनवण्या करून सोनियाने त्यांच्या मनात स्वतःबद्दल दया निर्माण केली अन् आपल्या आई व बहिणीला पूर्वरूप प्राप्त करून दिले.

जूनमधे जी फुलं उमलायची, ती डिसेम्बरमधेच उमलली, म्हणून राजाने त्यांना 'डिसेम्बर फुलं' असं नाव दिलं.

कनकाम्बर हा एक गरीब शेतकरी होता. लक्ष्मीपुरचे सर्व लोक त्याला गावच्या प्रमुखासारखा मान देत. आपसात काही भांडण, तक्रार असेल, कसली अडचण असेल तर लोक कनकाम्बरकडे जात. कनकांबरही त्यांच्या अडचणी जाणून निर्णय देत असे. त्यामुळे सर्व लोक त्याला बुद्धिमान व न्यायप्रिय माणूस असे म्हणत असत.

हळूहळू कनकाम्बरचे वय झाले, तो म्हातारा झाला. त्यामुळे गावच्या अडचणी ऐकून त्यांचा निवाडा करण्याचे काम आता त्याला मुलगा वल्लभ याच्यावर पडले. तोच आता आपल्या बापाच्या जागी गाव-प्रमुख बनला. कनकाम्बरने नाव चांगले कमावले होते, पण इस्टेट नव्हती कमावली! त्यामुळे वल्लभला आपल्या तीन एकर जमिनीत मेहनत करूनच कुटुम्बाचे पोट भरावे लागे.

एक दिवस रामदेव नावाचा एक म्हातारा आणि त्याचा त्याचा मुलगा किशन हे त्यांच्यातल्या काही भांडणाचा निवाडा करून घेण्यासाठी वल्लभकडे आले. प्रथम रामदेव वल्लभला सांगू लागला–"हे पहा बेटा वल्लभ, मी तर आता म्हातारा झालो, थकून गेलो. या वयात आता मेहनत करून काही कमवू शकत नाही मी. माझा हा किशन म्हणतोय की–मी काही तुम्हाला भाकरी देऊ शकणार नाही. माझा तर हा एकच लेक. आता हाच असं म्हणू लागला, तर माझ्या खाण्या–कपड्याची व्यवस्था मी स्वतःच कशी करू शकेन?"

यावर किशन म्हणाला–"माझा हा बाप जेव्हा खूप कमवत होता, तेव्हा त्याने पाण्यासारखा पैसा खर्च केला. स्वतःच्या वाईट सवयींमुळे बापजाद्यांकडून आलेली संपत्तीही नासून टाकली. आता मी कशी-

तरी मेहनत-मजुरी करून पोट भरावे असे दिवस माझ्यावर आलेत. मग आता मीच आपल्या बापाचाही खर्च चालवावा–हे कसं शक्य होईल, तुम्हीच सांगा बरं?"

दोघांचे बोलणे ऐकून वल्लभ जरा वेळ चुप राहिला. नंतर त्याने आपला निर्णय जाहीर केला–"रामदेवकाका! तुमचा किशन जी कमाई करतो, त्यात त्याचं स्वतःचंच पोट भरत नाही. मग अशा परिस्थितीत तो तुम्हाला कसं खायला-प्यायला घालू शकेल? हे त्याच्या आवाक्यातलं काम नव्हे." अशा तऱ्हेने वल्लभने किशनच्या बाजूने न्याय दिला.

काही दिवस निघून गेले. वल्लभचा म्हातारा बाप कनकाम्बरचा मृत्यु झाला. वल्लभला एक मुलगा झाला, अन् तो हळूहळू मोठा होऊ लागला. मुलाचे नाव होते पिताम्बर. वल्लभ त्याचे मोठ्या प्रेमाने लालनपालन करी.

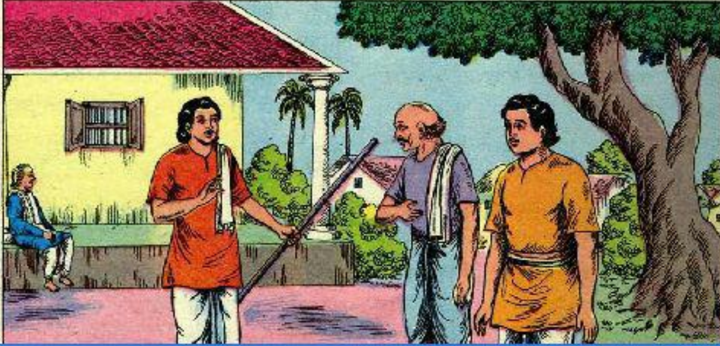
एक दिवस वल्लभकडे सुमीत नावाचा म्हातारा अन् त्याचा विशाल नावाचा मुलगा असे दोघे जण आले.

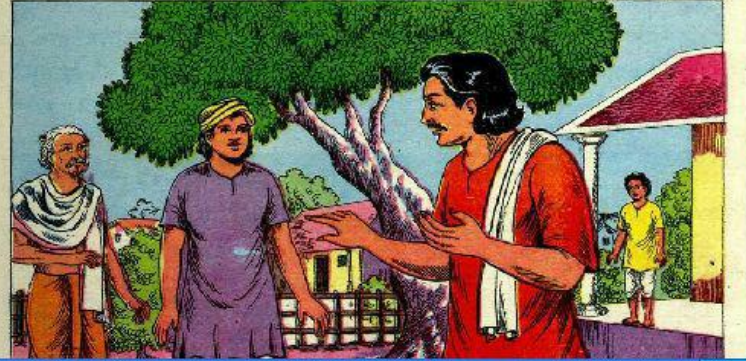
सुमीत वल्लभला म्हणाला–"बेटा वल्लभ! तुला माहितच आहे की हा विशाल माझा एकटाच मुलगा! अनेक अडचणी सहन करून मी याला वाढवला. आता मी म्हातारा झालोय. विशाल म्हणतोय की, तो काही आता माझा भार वाहू शकणार नाही. सध्याच्या माझ्या अवस्थेत काही कष्ट करून मी आपलं पोट भरू शकत नाही. मला आता एकच मार्ग उरलाय–भीक मागण्याचा! तूच न्याय कर बाबा आता!"

वल्लभ विशालकडे पाहू लागला, तेव्हा विशाल म्हणाला–"वल्लभदादा, मला मोठा करायला बाबांना किती त्रास झाला हे माहित आहे मला. पण या मधल्या काळात माझं लग्न झालं, मला मुलं झाली. माझं उत्पन्न मात्र पूर्वी होतं तितकंच राहिलंय. माझ्या बायकामुलांशिवाय आणखी एक पोट संभाळणं शक्य नाही मला! नाइलाज आहे माझा!"

पण विशालचे बोलणे मधेच तोडत वल्लभ म्हणाला–"नाही, नाही, तू असं म्हणू नकोस! बापाचं ऋण चुकवणं कुणालाच शक्य नाही. तुझा बाप मरेपर्यंत त्याला पोसणं, हे तुझं कर्तव्य आहे. तुला कित्ती मुलं झाली तरी, तू जे काही खाशील त्यातला तुझ्या पित्याचा हिस्सा त्याला मिळालाच पाहिजे. ही तर जगाची रीतच आहे." अशा तऱ्हेने वल्लभने सुमीतच्या बाजूने न्याय जाहीर केला.

त्याच गावात भूषण व सोहन नावाचे दोन म्हातारे रहात असत. ते कनकाम्बरचे नातेवाईकही होते. ते दोघं तलावाच्या किनारी बसून गप्पा मारत होते. भूषण म्हणाला–"सोहन! हल्ली जे लोक न्याय मागायला वल्लभकडे जातात, त्यांना वल्लभ कसाकसा निर्णय ऐकवतो पाहिलंस ना! एकाच प्रकारच्या भांडणात एकदा बापाच्या विरुद्ध अन् एकदा मुलाविरुद्ध निर्णय कसा

काय दिला त्याने? हीच गोष्ट मला मोठी विचित्र वाटतेय!" भूषण म्हणाला.

यावर जरा विचार करून सोहन म्हणाला–"भूषण! न्याय देणारा माणूसही शेवटी माणूसच असतो ना? त्याच्या निर्णय देण्यातून त्याच्या स्वतःच्या जीवनाचं प्रतिबिम्ब थोडं डोकावलं, तर त्यात आश्चर्य वाटायचं काय कारण? न्यायाधीशाचं स्वतःचं जीवन आणि तो देत असलेला न्याय यात एकमेकाचं प्रतिबिम्ब उमटणं ही एक क्षुल्लक गोष्ट आहे. वल्लभही याला अपवाद नाही, इतकंच काय ते!"

"म्हणजे काय? मी नाही समजलो! जरा स्पष्ट सांग ना, म्हणजे कळेल तरी मला?" भूषण बोलला.

"ठीक आहे, सांगतो ऐक. वल्लभनं रामदेवचा मुलगा किशन याच्या बाजूनं जेव्हा न्याय दिला, तेव्हा वल्लभ स्वतः किशनच्याच परिस्थितीत होता. म्हणजेच त्यालाही आपला म्हातारा बाप कनकांबर याचं पालनपोषण करणं जडच जात होतं. त्याला आपल्या बापाच्या बाबतीत जो त्रास वाटत असे, तो त्याने आपल्या निर्णयात दाखवून दिला. त्याने रामदेवच्या विरुद्ध निकाल दिला." सोहन म्हणाला–"त्याला अगदी साहजीकच किशनबद्दल सहानुभूती वाटली असणार!"

"ठीक आहे, ही गोष्ट खरी मानायला तयार आहे मी! मग आता त्याने दुसऱ्या भांडणात बापाची-म्हणजे सुमीतची बाजू का घेतली?" भूषणने विचारले.

"त्याचं ही असंच कारण आहे. या वेळेपर्यंत वल्लभचा बाप मरून गेला होता, आणि त्याला एक मुलगाही झाला होता. त्यामुळे आता बापाच्या नात्याने त्याला स्वतःच्या भविष्याची काळजी वाटू लागली. म्हणूनच त्याने यावेळी बापाच्या बाजूने न्याय दिला." सोहनने आपला तर्क सांगितला.

आता कुठे भूषणच्या लक्षात आले की माणूस स्वतःच्या अनुभवांच्या आधारेच इतरांना नीति-वचने शिकवित असतो.

लांडग्यावरील प्राणसंकट

एका जंगलाजवळ एका शेतकऱ्याचा मळा होता. शेतकऱ्याने आपल्या मळ्यात खूप मेहनत करून भाजी-पाला तयार केला होता. पण एका सशाला रोज तेथून भाजी-पाला खाऊन मळ्याची नासाडी करायची सवय लागली होती. अशा तऱ्हेने रोज होणारी चोरी शेतकऱ्याच्या नजरेतून थोडीच सुटणार? अखेर हा भाजी चोर पकडण्यासाठी त्याने दोरीचा फास लावून ठेवला.

नेहमीप्रमाणे उत्तररात्री ससा भाजी खायला आला. अंधारात त्याला फास दिसला नाही, अन् तो बरोबर फासात अडकला. खूप धडपड करूनही बिचारा स्वतःला सोडवू शकेना.

सकाळ झाली. शेतकरी मळ्यात आला. अन् ससा अडकलेला पाहून म्हणाला–"हंऽऽऽ! तर तू माझ्या भाज्या खाणारा चोर काय? थांब, आता पाहतो."

ससा बेचैन होऊन विचार करू लागला–"हाय, हाय! कसा सुटू आता?"

इतक्यात तिकडून एक लांडगा आला. त्याला पाहून ससा गालातल्या गालात हसू लागला.

"अरे जावईबुवा! तुम्ही इथे काय करताय? तुमच्या पायात ही दोरी कसली?" लांडग्याने विचारले.

ससा जोरजोरात हसायचे सोंग करत म्हणाला–"फार गडबड झाली हो मामा! मुलांची तब्येत ठीक नाही, म्हणून देशी वैद्याकडे जाऊन कस्तुरीच्या गोळ्या आणायला घराबाहेर पडलो. वाटेत गायआत्या भेटली. ती म्हणायला लागली की, 'माझ्या मुलीचं लग्न आहे, तुला यायलाच हवं.' मी म्हटलं की, 'अग मी जरा महत्त्वाच्या कामाला निघालोय, मला सोडून दे.' तिनं मला इथं बांधून

ठेवलं. मला यातून सोडवा न मामा! पोरांना लवकर औषध मिळालं नाही तर फार तळमळतील बिचारी! तुम्हाला लग्नाला जायचं असलं, तर मी तुम्हाला इथे बांधून ठेवतो. ते लोक आले की तुम्हाला घेऊन जातील."

सशाचे बोलणे खरे मानून लांडगा म्हणाला–"बरं, सोडवतो मी तुम्हाला. मला त्याऐवजी बांधून ठेवा इथे जावईबुवा! मला कधीच कुणी लग्नाबिग्नाला बोलवत नाही. बरी आयती संधी चालून आलीय."

सशाने लांडग्याला आपल्या जागी बांधले आणि म्हटले–"मी आता वैद्याकडे जातो. लग्नघरातून थोड्याच वेळात येईल कुणीतरी." नन्तर ससा जवळच्या झाडीत लपून पुढील गंमत पहायला थांबला.

थोड्याच वेळात चिंचेचा फोक घेऊन शेतकरी तिथे आला, लांडग्याला सशाच्या जागी पाहून म्हणाला–"अरे, भाजी खाणारा चोर जाऊन त्याऐवजी माझ्या कोंबड्या खाणारा चोर बरा आपला चालून आला! आता थांब, तुझीच चामडी सोलून काढतो चांगली!" आणि मग शेतकऱ्याने लांडग्याला छान बडवून काढले.

नंतर आपले कुत्रे घेऊन येण्यासाठी शेतकरी तेथून निघून गेला. तो गेल्यावर ससा पुन्हा तिथे आला अन् लांडग्याला विचारू लागला–"अरे, मामासाहेब! अजून तुम्ही इथेच? लग्नाला नाही गेलात?"

लांडगा रडत उत्तरला–"मला पटकन् या फासातून सोडव कसा!"

परन्तु सशाने त्याला लगेच सोडवले नाही. त्याच्याशी गप्पा मारण्यातच वेळ घालवला. लांडगा बिचारा भीतीने थरथर कापत होता!

थोड्याच वेळात दुरून येणाऱ्या शेतकऱ्याच्या कुत्र्यांचे भुंकणे कानावर आले. त्याबरोबर सशाने भरकन दोरी सोडून लांडग्याला मुक्त केले. कुत्रे त्यांच्या मागे लागणार इतक्यात लांडगा एका बाजूला पळाला अन् ससा दुसऱ्याच दिशेने धावला. दोघांनीही आपापला जीव वाचवला.

व्हेलचा फवारा

व्हेल माशाच्या बाबतीत आपला असा समज आहे की तो पाण्याचा फवारा सोडतो, पण हे खरं नाही. तो वाफ सोडतो. पाण्यात संचार करीत असताना व्हेल आपल्या फुफ्फुसांतील गरम हवा एका नाकपुडीवाटे बाहेर सोडतो. ही गरम हवा बाहेरच्या थंड हवेच्या संपर्कात आली म्हणजे घनीभूत होते आणि आपल्याला फवाऱ्यासारखी दिसते.

बाउअर पक्षी

न्यूगिनी आणि ऑस्ट्रेलियात आढळणारा बाउअर पक्षी गवत आणि सुक्या काड्या जमवून एक विशाल धनुष्याकृति बनवतो. इतकंच नाही तर रंगी-बेरंगी वस्तूंनी ती सजवितो. पण हे सगळं कशासाठी? पक्षिणीला आपल्याकडे आकर्षित करण्यासाठी!

धोकेबाज कीटक

युद्ध नि अपघात सोडून दिले, तर साधारण मृत्यूंपैकी शेकडा ५०% मृत्यु मलेरियाच्या डासांमुळे घडतात. ही गोष्ट आजच नव्हे, पाषाण युगापासून चालत आलेली आहे. आफ्रीका नि आशियात दर वर्षी सुमारे दहा लाख लोक डासांच्या चावण्यामुळे मृत्यु-मुखी पडतात.